بنچینه گرنگەکانی

هەڵسوکەوتی شەرعیانەو ژیرانە

لەگەڵ وردە بابەتە خیلافی یەکان دا

عەلی باپیر

چاپی یەکەم

١٤٢٠ ١٩٩٩

بنچینە گرنگەکانی

هەڵسوکەوتی شەرعیانەو ژیرانە

لەگەڵ وردە بابەتە خیلافی یەکان دا

عەلی باپیر

ameer.maktab@yahoo.com

چاپی یەکەم

١٤٢٠

١٩٩٩

پێشکەش بێ

بەومسوڵمانانەی کە بەهۆی قووڵو فراوان تێگەیشتنی قورئانو سوننەتەوەو، لە سۆنگەی پارێزکاریو تەزکیەو پێگەیشتنەوە، هەڵسوکەوتێکی شەرعیانەو ژیرانە لەگەڵ ئەو وردە بابەتانەدا دەکەن کە جێگای بیروڕای جیاوازی زانایانن‌و، نابنە ئاوێنەیەکی تاڵخو لێخن بۆ ئیسلامی گەشو جوانو خەڵکی لێ ناسڵەمێننەوە.

پێشەکی

الحمدلله والصلاة والسلام علی رسول الله محمد واله ومن آهتدی بهداه

خوێنەری بەڕێز!

بێگومان برایەتی و یەکڕیزیو یەکبوونو تەبایی مسوڵمانان یەکێکە لەوشتە هەرە گرنگو بنچینەیییانەی کە خوای پەروەردگارو پێغەمبەری سەروەرمان (ﷺ) لەقورئانو سوننەت دا زۆر جەختیان لەسەرکردوەو مسوڵمانانیان بۆ هانداوەو، بە پێچەوانەوە لەچەندان جێگای قورئانو سوننەت و بەچەند شێوە مسوڵمانانیان ئاگادار کردۆتەوەو ترساندوویانن لەسەرەنجامی ناکۆکی و دووبەرەکی و جیاجیایی و پەرتەوازەیی، وە هەر کەسێك ئاشنایی بەقورئانو سوننەت هەبێ زۆر بەڕوونی بۆی دەردەکەوێ کە یەکبوونو برایەتی و تەبایی سیماو نیشانەو درووشمی ئەهلی ئیمانو (توحید)ەو، پەرتەوازەیی و جیاجیایی و لێك دابڕانیش نیشانەو درووشمی ئەهلی کوفرو شیركو نیفاقە.

ئنجا ئەوەی کە زۆر جێگای سەرسوڕمانو عاجباتییە ئەوەیە کە ئەو خواپەرستییە تایبەتییانە[1] (العبادات المحضة)ی کە برایەتی و خۆشەویستی و یەکبوونی خواپەرستان گەورەترین بەرهەمی دنیایییانە، بکرێتە زەمینەی کێشەو بگرەو بەردەو مشتومڕو شەڕە دەندووکەو ببنە مایەی ناکۆکی و دووبەرەکی و پەرتەوازەیی و جیاجیایی یان بەلای کەمەوە بوغزو غەرەزو کینەو زەمو غەیبەت!!

---

(١)مەبەست لەخواپەرستییە تایبەتییەکان کە شەرعزانەکان (الفقهاء) بە (العبادات المحضة) پێناسەیان کردوون ئەو جۆرە خواپەرستییانەن کە زیاتر پەیوەندییان بەنێوانی خواو بەندەوە هەیە وەك هەرکام لەنوێژ، زەکات، ڕۆژوو، حەج، زیکرو دووعا.... هتد.

که له ڕاستیدا بێجگه له کرچ وکاڵی و تێنەگەیشتن و پێنەگەیشتنی مسوڵمانانان هیچ هۆکارو فاکتەرێکی دیکه نیه بۆ سەرهەڵدان و پەیدابوونی ئەو حاڵەت و دیاردە ناشەرعی و ناماقووڵه دزێوە زیانبەخشه، لەسۆنگەی هەبوونی جیاوازی (خلاف) له نێوان پێشەواو زانایان دا، لەسەر زۆر لەمەسەله جوزئی‌یەکانی خواپەرستیی‌یه تایبەتی‌یەکان، چونکه ئاشکرایه که سەرجەم مسوڵمانان له پایەو بنچینه گرنگ و گەورەکانی ئایین و شەریعەتدا یەکن و یەکدەنگن، مەسەله جوزئی‌یه خیلافی‌یەکانیش له ڕووی حیکمەتەوە بەو شێوەیه هەڵخراون بۆ فراوان بوونی ڕێی دینداری و خواپەرستی و ئاسان بوونی کاروچالاکی‌یەکانی مسوڵمانان له بارودۆخ و کات و شوێن و ژینگه (بیئة) و حاڵەته جیاجیاکانی ژیان و گوزەرانی تاکی و کۆمەڵی‌یاندا.

جا لەسۆنگەی ئەوەوە که سوپاس بۆ خوای بەخشەرو دادگەر له مێژە هەر لەبیری ئەوەدام که چۆن چۆنی مسوڵمانان تێکڕاو وێکڕا بێداربېنەوەو، لەژێر چەترو سێبەری شەریعەتی فراوان و ئاسانی خوادا کۆببنەوەو، لەکۆڵ ڕێچکەی خوارو بیردۆزەی نالەبارو پیاوی بێبار ببنەوە، زۆرجار که دیتوومه یان بیستوومه دوو مسوڵمان یان دوو دەستەو کۆمەڵه مسوڵمان لەسەر ئەو وردە بابەته شەرعی‌یانەی که خوای کاربەجێ به ئانقەست و لەڕووی حیکمەت و ڕەچاوکردنی قازانج و بەرژەوەندی مسوڵمانانەوە وای لێ کردوون شێوەیەك زیاتر هەڵبگرن و بەجۆرێك زیاتر جێبەجێ بکرێن، بۆته دەمەقاڵی و مشت ومڕیان و لەیەك هەڵبەزیونەوە، زۆر دڵتەنگ و ناڕەحەت بووم و پەرۆش و بەزەییم بەرانبەر بەوەزعی ئیسلام و مسوڵمانان هاتۆته جۆش و خرۆش، ئاخر بۆچی و چۆن دەبێ مسوڵمانانێك که تێکڕاو وێکڕا تەنیا خوایەك دەپەرستن و شوێن پێی تاقه پێشەوایەك هەڵدەگرن و بۆیەك

بەرنامەو ڕێباز گیان لەسەر دەستن و ڕوو بەیەك قیبلە ڕادەوەستن و لەئاقار هەر مەسەلەو بابەتێکی گرنگی عەقیدەیی و سیاسیی و کۆمەڵایەتی دا خاوەنی یەك جۆرە هەڵوێستن، لەسەر هەندێك وردە بابەتی وا کە ئەو پەڕەکەی ڕایە لەیەکتر جیاوازەکانیان ئەگەر یەکسان و وەك یەکیش نەبن هەر چاکترو چاك یان بەهێزترو بەهێز یان بەهێزو بێهێزن، پێکەوە بیکەنە کێشەو هەراو دووچاری تێك گیران و پاشان بوغزوکینەو هەندێك جاریش ناکۆکی و دوو بەرەکی و پەرتەوازەیی ببن؟!!

ئەوە لەلایەکەوە، لەلایەکی دیکەشەوە چۆن و بە چ شەرع و عەقڵ و ویژدانێك دەبێ کەسانێك کە بە حیساب سەرگەرمی بووژاندنەوەی ئایین و هیدایەت دانی کۆمەڵگاو هێنانەوەی حوکمی خوان لەگەڵ خەڵکی مسوڵمانی چەواشە کراو یان ناحاڵی و نەشارەزادا لەسەر ئەو وردە بابەتانە بیکەنە هەراو کێشەو بەزم و ڕەزم و نەزانانەو ناشێیانە هێندە سەخت گیری لەسەر هەندێك جۆرو شێوەی ئەو خواپەرستی‌یانە بکەن - بەتایبەت ئەو جۆرو شێوانە کە خەڵکی پێیان نائاشنان و پێیانەوە ڕانەهاتوون و بەچاوی نامۆیی سەیریان دەکەن - کە زەمینەی کۆمەڵێك پڕوپاگەندەی نەزانانەی بێغەرەزانە یان زۆر زانانەی ژەهراوی‌یانە خۆش بێ، کە لە دژی ڕەوتی ئیسلامی بڵاوبکرێنەوەو لەپێش خەڵك و جەماوەر ببێزرێنرێ و دەهۆڵ بۆ ئیسلامی‌یەکان لێبدرێ کە: ئەوانە ئایینێکی تازەیان هێناوە جیا لەوەی ئێمە لەسەری بووین؟!!

جا سەرەنجام ئەو خەفەت و ناسۆرو دڵتەنگی و بەزەیی و پەرۆش و دڵ پێسووتانە هانی‌دام و پاڵی پێوەنام کە کورتە باسێك بۆ چارەسەری ئەو حاڵەتە نا شەرعی‌یە مەترسی‌دارو زیانبەخشە بنووسم و لەبەرئەوەش کە ئەو جۆرە ڕەفتارو هەڵس‌وکەوتە هەڵانە لەتەك ئەو مەسەلە خیلافی‌یانەدا زیاتر لەلایەن کەسانێکەوەیە کە خۆیان بەشوێن کەوتووی پێشینی چاکمان

(سلفنا الصالح) و زانایانی پایەبەرزی وەك ـ(ابن تیمیة)و(أبـن حـزم) ـ خوا لێیان خۆش بێ ـ دەزانن بە پەسەندم زانی لەبەرتیشکی قورئانو سوننەتو جۆری تێگەیشتنی پێشینی چاکمان لە قورئانو سوننەت، بەتایبەت (ابـن تیمیة)ی حەڕانیو (ابن حزم)ی ئەندەلوسی کە بیروڕاو هەڵوێستی ڕاستو دروستی زۆربـەی پێشـەواو زانایـانی پێشـینیان بـۆ پاراسـتووینو تۆمـار کردووین، باسەکەم بخەمەڕوو.

بەهیوای ئەوەی کە توانیبێتم لەم کورتە باسەدا تاڕاددەیەکی باش نوختە بخەمەسـەر پیـت، بـۆ چۆنیـەتی ڕەفتـارکردنو هەڵس‌وکـەوت کـردنی شەرعی‌یانەو ژیرانە لەگەڵ ئەوجۆرە مەسـەلانەدا کـە جیـاوازی (اختـلاف) تێیان دا هەڵقولاوی خودی دەقە شەرعی‌یەکانو جیاوازی عەقڵو ئەزموونو ژینگـەو حـاڵو بـاڵی جیاجیـای مسـوڵمانانەو، شـتێکی زۆر سروشـتیو ئاسایی‌یەو، زاناو پێشەوایانیشمان بەدرێژایی مێژوو وەك شتێکی ئاساییو سادە هەڵس‌وکەوتیان لەتەك دا کردوەو قەت ڕێیان نەداوە بکرێتە زەمینـەی کێشـەو هـەراو نێـوان تێکچـوونو دۆسـت زویـر بـوونو دوژمـنو ناحـەز پێ‌خۆشـبوون، وەك بەداخـەوە لـەم ڕۆژگـارەی ئێمـەدا بـە زەقـی دەبیـنرێ، لەئاکامی چاكو قووڵ لەئایین حاڵی نەبوونی مسوڵمانان یان سینە پیس بوونو تەزکیە نەبوونی دڵو دەروونیان دا.

وە بەهیوای ئەوە کە لەمەودوا ئەهلی ئیمانو ئەهلی مزگەوت بەهیچ ڕەنگێك ڕێ بەخۆیان نـەدەن کـە خۆبـەخۆولەنێو خۆیـان دا هـەراو گێچـەڵی لابـەلاو بێ‌مەعنا بەرپابکەن، لەسەر بەلاداخستنو هەڵبڕینو حەسم کردنی ئەو جۆرە باسو بابەتانەی کـە بـەدرێژایی مێـژوو نـەگونجاوە حەسـم بکرێـنو بـەلادا بخرێـن، بەکەڵـە زانـاو پێشـەوایانی وەك چـوار سـەرمەزەبەکانو غـەیری ئەوانیش، وە ئەگـەر گریمـان گونجـاش حەسـم بکرێـنو یـەکێك لـەو ڕایانـە

پەسەندبكرێ و هەڵبژێررێ و ئەوانیتر فڕێ بدرێن، دیسان هیچ شتێكی گەورەو گرنگ لەژیانی مسوڵمانان دا ڕوو نادات و گۆڕان بەسەر ئەم بارودۆخ و واقیعە ناشەرعییەیاندا نایەت كە لە سۆنگەی لە ئارادا نەبوونی شەریعەتی خواو حوكم نەكردنی ئایینی خوا مسوڵمانان سەرجەم گوناحبارو عەیبدارن!

كەواتە: با بەس بێت سەرقاڵ بوون بەشەڕی لاوەكی و بێمەعناوە لەنێو خۆو لەگەڵ خەڵك و كۆمەڵگاداو، با لەبواری مەسەلە شەرعییە خیلافییەكاندا بەگیانی برایەتی و سەماحەت و سینگ فراوانییەوە پێكەوە ڕەفتاربكەین، ئەو گیانی برایەتی و سەماحەتەی كە زاناو پێشەوایانی پێشینمان هەڵس وكەوتیان پێ لەگەڵ یەكتردا كردوە، بۆ وێنە: شافیعی ڕەحمەتی خوای لێبێ لەوبارەوە ئەو بنچینە زێڕینە (القاعدة الذهبية)ی بۆ داناوین كە دەڵێ (قولي صواب يحتمل الخطأ وقول غيري خطأ يحتمل الصواب)

واتە: (قسەو ڕای خۆمم پێڕاستە بەڵام دەگونجێ هەڵەش بێ، وە قسەو ڕای بەرانبەرەكەمم پێهەڵەیە بەڵام ڕێی تێدەچێ ڕاستیش بێ).

دەبا هەوڵ بدەین بەهیچ جۆرێك لەگەڵ كۆمەڵگاو خەڵكە مسوڵمانەكەمان دا لەسەر ئەو مەسەلە جوزئییە خیلافییانە دووچاری تێك گیران نەبین و، ئەگەر هەر لە یەك هەڵدەبەزینەوەو یەكتر دەڕەنجێنین با لەسەر بابەتە گرنگ و بنەڕەتییەكانی دینداری و مسوڵمانەتی بێت لە بوارەكانی ئیمان و عەقیدەو عیبادەت و ئەخلاق و حەڵاڵ و حەرام و... هتددا...!

چونكە بێگومان ئێمە شوێن كەوتووی بەرنامەو ڕێبازی پێغەمبەرانین (صلوات الله عليهم) ئەوانیش تەنیا لەسەر مەسەلە بنەڕەتییەكان لەگەڵ گەل و كۆمەڵگایەكانیان دا دووچاری تێك گیران بوونە، وە بێگومان كاتێكیش ئێمە لەو بوارە سەرەكی و مەسەلە بناغەیی و مەزنانەدا لەگەڵ كۆمەڵگاو

دەوروبەرمان دا دەگەینە قۆناغی حەسمو بەلاداخستنی، ئەوە بەتەئکید گۆڕانکاری ڕیشەیی و ڕاستەقینە بەسەر کۆمەڵگاکەمان دا دێت، ئەگەرنا ناوی خۆ زڕاندنو دەنگو دوو بڵاوکردنەوە لەسەر مەسەلە جوزئی و بیروڕا جیاجیاکانی زانایان هیچ لەوەزع ناگۆڕێ - مەگەر بەرەو خراپتر - چونکە ئەو حاڵەتە وەك پێشتریش باسمان کرد هەر بریتیە لەگەڵ خۆدا خەریك بوون بگرە خۆخواردنەوەو گەندەڵو پووچەڵ بوونو، مێژووش بۆمان دەگێڕێتەوە کە مسوڵمانان لە ڕۆژگاری دەستەڵاتداریێتی عەبباسیی‌یەکان دا لە کاتێك دا کە تەتەرو مەغۆل لە ڕۆژهەڵاتەوەو خاچپەرستەکان لە ڕۆژئاواوە هێرشیان کردەسەر ئۆممەتی ئیسلامیو کیانو قەوارەی ئیسلامی، هەر سەرگەرمی ئەو جۆرە باسو بابەتە لاوەکی‌یانە بوون!، ئیدی ئەوان هەر لەو مشتومڕە لاوەکیو بێ‌مەعنایانە دابوون هەتا دەوریان گیراو وولاتیان داگیرکراو هەر هێندە بەخۆیان زانی کە سەرجەمیانو بەهەموو بیرو بۆچوونە جیاوازەکانیانەوە دیلو زەلیلو ژێردەستو پەستن!!.

لە کۆتاییش دا دەڵێم:

با هیچ کەس بەهەڵە وا لەم قسانە حاڵی نەبێت کە من ڕام وایە لێکۆڵینەوە نەکرێو لەنێو ڕاو بۆچوونەکانی زانایان دا هەڵسەنگاندنو تەتەڵەو بێژنگ نەبێ! با هەبێ بەڵام لەکاتی خۆی‌داو لەشوێنی خۆی‌داو لەگەڵ ئەهلی خۆی‌داو بەئەندازەی کە پێویست بکاتو، با زۆریش وریابین لەسەر حیسابی باسو بابەتە سەرەکیو بنچینەیی‌یەکانی دینو ژینمان نەبێ.

١٠ی موحەڕڕەمی ١٤٢٠ی کۆچی

٢٦ی نیسانی ١٩٩٩ی زایینی

هەڵەبجە

پێناسەی ئەم کورتە باسە[٢]

ئەم کورتە باسەی بەردەستتان لەچوار ئاگاداری گرنگ پێکهاتوە کە هەر کامێکیان بنچینەیەکە بۆ چۆنیەتی هەڵس وکەوت کردنێکی شەرعی یانەو ژیرانە لەگەڵ مەسەلە خیلافی یە فیقهی یەکان دا.

ئاگاداری یەکەم:

دەربارەی گرنگی و گەورەیی یەکریزی و برایەتی و تەبایی یە، کە زۆرجار پێویست دەکات هەندێك شتی سوننەت و فەرزیشی بەقوربان بکرێ بۆ پارێزگاری لێ کردن و مەحکەم کردنی و زیاتر چەسپاندنی، چ جای چاوپۆشی کردن لەجێ بەجێ کردنی هەندێك لەجۆرەکانی خواپەرستی بەپێی قسەی بەهێزتر (أرجح)!! چونکە بە ئەزموونگەلی جۆراوجۆر ئیسپات بووەو دەرکەوتوە کە هەر گەل و کۆمەڵێك برایەتی و یەکبوون و تەبایی نێو خۆیان لەدەست بدەن دووچاری زیان و نەهامەتی جۆراوجۆر دەبن و بەهیچ شتێك بۆیان قەرەبوو ناکرێتەوە، ئینجا بێگومان شەرع و عەقڵیش ڕازی نابن بەوە کە یەکێك یان کۆمەڵێك سوننەتێك جێ بەجێ بکات بەڵام لەبەرانبەردا فەرزێك لەدەست بدات، یان زیانی پەیدابوونی حەرامێك هەڵبگرێ، چ جای بەهۆی هەڵبژاردنی ڕایەکی بەهێزترەوە ئەو زیانەی لێ بکەوێ! نەك هەر ئەوە بگرە شەرع و عەقڵ پێویست دەکەن کە فەرزی گچکەتر بەقوربانی گەورەتر بکرێ و لەپێناوی پارێزران لەزیانی گەورەتر هی گچکەتر (تحمل) بکرێ، وە ئەمانە چەند بنچینەیەکی شەرعیین کە سەرجەم زانایان بێ جیاوازی لەسەریان ڕێك کەوتوون.

---

(٢)ئەم کورتە باسە یەکێکە لەبابەت و باسەکانی (مسوڵمانی کامڵ ـ بەشی دووەم: خواپەرستی مسوڵمان) بەڵام لەبەر بەپێویست زانرانی چاپ و بڵاوکردنەوەی پێش خرا.

کەواتە: با ئەوکەسەی کە دەڵێ: من حەتمەن فلانە سوننەتە یان فلانە ڕایە هەر جێبەجێ دەکەمو هەرچی دەقەومێ بابقەومێ! سوور سوور بزانێ کە ئەو هەڵوێستەی هەرچەندە حەماسەتو دڵگەرمی زۆری پێوە دیارە، بەڵام لەڕووی دینداری یەوەو بەپێی شەرع لەسەری گوناحبارو قەرزدارەو سەودایەکی نەزانانەی کردوە، کە لەپێناو وە دەست هێنانی قازانجو بەرهەمێکی کەم دا زەرەرو زیانێکی گەورەی لێکەوتوە، یان خێرو پاداشتێکی چاکترو زیاتری لەدەست چووە!!

ئاگاداری دووەم:

خستنە ڕووی ئەو ڕاستی یەیە کە تێکڕای یان زۆربەی ئەو ڕاجیایی (اختلاف)انەی کە لە بواری مەسەلە جوزئی یەکانی خواپەرستی یە تایبەتی یەکان لەنێو زانایان دا سەریان هەڵداوەو سەر هەڵدەدەن ناگەنە جوغزی فەرزو حەرام تاکو پاساوو بیانووی تێك گیرانو کێشەو ناکۆکی نێوان مسوڵمانان بن، بەڵکو هەر لە بازنەی سوننەتو سوننەت تر یان ئەوپەڕەکەی سوننەتو ناپەسەند (مکروە) دانو، بێگومان ئەو جۆرە شتانەش مادام گوناحباری یان تێدانەبێ دروست نیە هەرا و کێشەیان لەسەر بنیات بنرێو بکرێنە دەستەچیلەی ئاژاوەو مایەی لالووتی و ڕەنجانو لەیەك دابڕان.

ئاگاداری سێیەم:

هۆشیارکردنەوەو بێدارکردنەوەی مسوڵمانانەدەربارەی ئەوە کە لایەنە جوزئی یەکانی خواپەرستی یەکان خوای کاربەجێو پەنهان بین بە شێوەیەکی لێ کردوونو وای هەڵخستوون کە بەشێوەو چۆنیەتی جیاجیا بکرێنو، هەمووشیان هەر لەبازنەی فراوانی سوننەت دا بنو، لەخێرو پاداشتیش دا یان وەك یەك و یەکسانن یان بۆ حاڵەتە جیاجیاکانن.جا دیارە لەم ڕووەشەوە

هیچ کەس بیانوو و پاساوی دەمەقاڵێ و هەراو کێشە نانەوەی نیەو، مەگەر لەسەر بناغەی دەمارگیریی و تەسك بینی کە بەرهەمی نەزانی (جهل) و عیلم پێ نەبوون و کەم تەقوایی و تەزکیە نەبوونن، ئەگەرنا مەحاڵە مسوڵمانی تێگەیشتوو و پێگەیشتوو ڕێگا بەخۆی بدات لەسەر ئەو جۆرە مەسەلانە کێشەو فەرتەنە دروست بکات.

ئاگاداری چوارەم:

ڕوونکردنەوەی ئەو ڕاستیەیە شەرعی‌یە گرنگەیە کە زۆر لە مسوڵمانان لێی بێ ئاگان، ئەویش ئەوەیە کە مادام ئەو وردە بابەتانەی کە زانایان تێیاندا ڕای جیاوازیان هەیە هەموویان دروست و ڕەوابن، جا چ لەخێرو پاداشت دا یەکسان بن، چ بەرزی و نزمی (تفاضل)یان لەنێوان هەبێ، پەسەند وایە هەرجارە بەجۆرێکیان ڕەفتار بکرێ، نەك هەر لەسەر جۆرێکیان دەوام بکرێ یان دوو جۆریان لەیەك کات دا کۆبکرێنەوە، کە بێگومان ئەگەر بەو پێیە ڕەفتار بکرێ کە گووتوومانە (پەسەند)ە، هەم تێکڕای دەقەکانی سوننەت کاریان پێ‌دەکرێ و هیچیان فەرامۆش ناکرێن، وە هەم ئەو شێوە ڕەفتارە ڕۆڵێکی گرنگ دەگێڕێ لەپەیداکردنی ئولفەت و تەبایی و پێکەوە گونجان و برایی، بەڵام بەپێچەوانەوە بەردەوام بوون لەسەر جۆرێکیان وێڕای پشت گوێ خستنی بەشێکی زۆری سوننەت، سەریش دەکێشێ بۆ دەمارگیریی و تەسك بینی و کەللە ئیشکی، وە کۆکردنەوەی دووجۆر یان زیاتریش لەیەك حاڵ و کاتدا لەگەڵ سوننەت دا ناکۆکە چونکە بێگومان پێغەمبەری خوا (ﷺ) هیچ کاتێك وای نەکردوە وەك لەدەقەکانی سوننەت دا بەڕوونی دەبینرێ.ئێستاش تۆو هەر چوار ئاگادارییە گرنگەکان بەهیوای ئەوەی کە بە جارێك و دووان واز لە خوێندنەوەو تێوەڕامان و سەرنج دانیان نەهێنی، بۆئەوەی چاکترو زیاتر تێیان بگەی و هەزمیان بکەی و پاشانیش جێبەجێیان بکەی و ڕەفتاریان پێ‌بکەی.

ئاگاداری یەکەم

{یەکڕیزیو تەبایيو برايەتی یەکێکە لەو ئەسڵو بنچینە هەرە گەورەو گرنگانەی کە ئیسلام ئەمیەتێکی زۆری پێداونو داکۆکی زۆری لەسەر کردوون، بۆیە هەر قسەو هەڵوێستێك ببێتە مایەی مەحکەم بوونو پتەوبوونی پێویست (فرض)یان لانی کەم پەسەندی کردوەو، بە پێچەوانەشەوە هەر شتێك هۆکاری لاوازیو کەلێن تێدا پەیداکردنی بێ بەحەرام یان بەلای کەمەوە بەناپەسەند (مکروە)ی حیساب کردوە}. ئەمەش چەند وێنەیەك لەدەقەکانی قورئانو سوننەت کە لەلایەکەوە فەرمان بەبرايەتیو یەکڕیزیو یەکدەنگو ڕەنگی مسوڵمانان دەکەنو بۆ زیاترو چاکتر پێکەوە جۆشدانی ڕیزەکانیان هانیان دەدەنو، لەلایەکی دیکەشەوە لە ناکۆکیو دووبەرەکی دەیانترسێننو لە پەرتەوازەییو جیاجیایی دەیان سڵەمێننەوە:

١. ﴿ يا أيها الذين آمنوا اتّقوا الله حَقَّ تُقاتِهِ ولاتَموتُنَّ إلاّ وَأَنْتُمْ مُسْلِمون. وَاعْتَصِموا بِحَبْلِ اللهِ جميعاً ولاتَفرَّقوا... ﴾(آل عمران: ١٠٢،١٠٣)

واتە: ئەی ئەوانەی بڕواتان هێناوە وەك بۆ خوا شایستەیە پارێزکاری لێبکەن وە بەمسوڵمانەتی نەبێ مەمرن. وە تێکڕاووێکڕا توند دەست بەڕێسمانی ـ ئایینی ـ خواوە بگرن پەرتەوازە مەبن... ٢. ﴿وأَطيعوا اللهَ وَرَسولَهُ ولاتَنازَعُوا فَتَفْشَلوا وتَذْهَبَ رِيحُكُمْ وَاصْبِروا إِنَّ اللهَ مَعَ الصّابرين﴾ (الأنفال: ٤٦)

واتە: وە ـ ئەی بڕوادارینە! ـ فەرمانبەری خواو پێغەمبەرەکەی بکەن، وە پێکەوە ناکۆك مەبن ئەگەرنا فەشەل دێننو هێزو پێزتان نامێنێ، وە خۆڕاگربن بێگومان خوا لەگەڵ خۆڕاگران دایە.

٣. (عن عائشة رضي الله عنها أن النبي ﷺ قال لها: يا عائِشَةُ! لولا أَنَّ قَوْمَكِ حَديثُ عَهْدٍ بِجاهلية، لأَمَرْتُ بِالْبَيْتِ فَهُدِمَ، فَأَدْخَلْتُ فيهِ ما أُخْرِجَ مِنْهُ وأَلْزَقْتُهُ بِالأرْضِ، وَجَعَلْتُ لَهُ باباً شَرْقِياً وباباً غَرْبِياً فَبَلَغْتُ بِهِ أَساسَ ابراهِيمَ) رواه البخاري ومسلم. واتە/ عائیشە خوا لێی ڕازی بێ دەگێڕێتەوە کە پێغەمبەر (ﷺ)پێی فەرمووە: ئەی عائیشە! ئەگەر

هاتباو گەلەکەت لەسەردەمی نەفامێتی‌یەوە نزیك نەبوونایە، فەرمانم دەکرد کەعبە بڕووخێنرێ، بۆئەوەی ئەو ئەندازەیەی کە لێی کەم کراوەتەوە بیخەمەوەسەری و دیوارەکانی نزم بکەمەوە لەزەوی، وە دەرگایەکی ڕۆژهەڵاتی و دەرگایەکی ڕۆژئاوایی بۆ دابنێم و بیگێڕمەوە سەر ئەو بناغەو نەخشەیەی کە کاتی خۆی ئیبراهیم بۆی داناوە.

وەك لەم فەرموودەیەدا دەبینین پێغەمبەری خوا (ﷺ) بەڕاشکاوی بە عائیشەی هاوسەری دەفەرموێ کە لەبەرئەوە چاوپۆشی دەکەم لەچاککردن و ڕاست کردنەوەی کەعبەو گێڕانەوەی بۆسەر نەخشەو بناغەیەك کە ئیبراهیم (علیه الصلاة والسلام) بۆی داناوە، چونکە گەلەکەت ـ واتە قورەیش یان گەلی عەرەب بەگشتی ـ لەسەردەم و ڕۆژگاری نەفامێتی‌یەوە نزیکن و لەمێژ نیە هاتوونە نێو ئیسلامەوە، واتە نەبادا تێکدان و ڕاست کردنەوەی دیوارو دەرگاکانی کەعبە ببێتە مایەی پەیدابوونی پەشێوی و ئاژاوەو ئاڵۆزی و ناکۆکی و زیان بە یەکڕیزی و تەبایی مسوڵمانان بگات و، ڕاست کردنەوەی کەعبە مسوڵمانان ــ بەهۆی لەژێر کاریگەری بیرو بۆچوونەکانی سەردەمی نەفامێتی‌دا بوونیان ــ دووچاری کێشەو گیروگرفت و تەنگ و چەڵەمەیەك بکات کە زەرەرو زیانی زیاتر بێت لەخێرو قازانجی چاککردن و ڕاست کردنەوەی کەعبە، دیارە ئەم ئەنجامگیری (استنتاج)یە هەرچەندە دەقی ئەو فەرموودەیەی هێناومانە دەلالەتی لەسەر دەکات، بەڵام لەڕیوایەتی دیکەی ئەو فەرموودەیەدا کە هەر لە (صحیح البخاري)یش دا هاتووە بەڕاشکاوی باس کراوە، کە کەفەرموویەتی: (.... فَأَخَافُ أَنْ تُنْكِرَ قُلُوبُهُمْ) واتە: دەترسم دڵیان بگۆڕێ و ئەو کارە ــ ڕاست کردنەوەی کەعبە ـ بەشتێکی نامۆو خراپ بزانن.

جا بێگومان ئەگەر پێویست بێ یان بەلای کەمەوە پەسەندو چاکتر بێ کە لەبەر دڵڕاگرتن‌و پەیدا نەبوونی کێشەو ئاژاوە لەنێو خەڵکی‌دا چاوپۆشی لەڕاست کردنەوەی کەعبە بکرێ، دیارە حەوجار حەوجار (بطريقة أولىٰ) پێویست‌و پەسەندە کە بەمەبەستی پاراستنی تەبایی‌و یەکڕیزیی‌و برایەتی مسوڵمانان،سەخت گیری لەسەر هەندێك وردە بابەتی عیبادەت کە بە سوننەت ترو چاکتر دادەنرێن نەکرێ‌و لەئەندازەو قەبارەی شەرعی‌و سروشتی خۆیان زلتر نەکرێن‌و نەکرێنە نیشانەو درووشمی شوێن کەوتنی قورئان‌و سوننەت‌و بناغەی دۆستایەتی‌و دوژمنایەتی (أساس الموالاة والمعاداة)، زانایەکی پایەبەرز لەوبارەوە چەند قسەیەکی جوانی کردوون کە ئەم چەند ڕستەیەی لێ دەخوازینەوە:

(... وَيَسوغُ أيضاً أَنْ يَتْرُكَ الأنسانُ الأفْضَلَ لِتأليفِ القُلوبِ واَجْتماعِ الكَلِمَةِ خَوْفاً مِنَ التَّنفيرِ عَمَّا يَصْلُحُ كما تَرَكَ النَبيُّ (ﷺ) بِناءَ البَيْتِ علىٰ قواعِدِ ابراهيم لِكَوْنِ قريشٍ كانُوا حديثي عَهْدٍ بِالجاهليةِ وخَشِيَ تنفيرَهُمْ بِذلِكَ، وَرأىٰ أَنَّ مَصْلَحَةَ الأجتماعِ والأئتِلافِ مُقَدَّمَةٌ على مَصْلَحَةِ البِناءِ علىٰ قواعِدِ ابراهِيْمَ...)[٣]

واتە: (... وە هەروەها دروست‌و ڕەوایە کە ئینسان بەمەبەستی ڕاگرتن‌و هۆگربوونی دڵەکان‌و یەکدەنگی‌و یەکڕیزی مسوڵمانان‌و نەوەك ببێتە هۆی سڵەماندنەوەیان لەکاروکردەوەی باش، وەك چۆن پێغەمبەر (ﷺ) وازی لە دروست کردن‌و بنیاتنانەوەی کەعبە لەسەر بناغەی ئیبراهیم هێناوە لەسۆنگەی ئەوەوە کە قورەیشی‌یەکان زۆر نەبوو لەسەردەمی نەفامێتی‌یەوە ڕزگاریان بووبوو، وە لەوە ترساوە کە بەدەستکاری کردنی کەعبە بیانسڵەمێنێتەوە ـ لە ئیسلام ـ وە زانیویەتی کە بەرژەوەندی کۆبوون‌و تەبایی‌و یەکڕیزی مسوڵمانان لەپێش سوودو بەرژەوەندی بنیاتنانەوەی کەعبەوەیە لەسەر بناغەی ئیبراهیم..)

---

٣ بڕوانە: (الفتاوى الكبرىٰ) لأبن تيمية ج١ ص (٨٨ ـ ١٠٤).

٤ ـ (عن عبدالله بن عمر و بن العاص رضي الله عنهما أن رجلاً سأل رسـول الله (ﷺ) أَيُّ المسلمين خَيْرُ؟! قال مَنْ سَلِمَ المُسْلمونَ مِنْ لِسانِهِ وَيَدِهِ) رواه مسلم.

وەك دەبينين پێغەمبەری خوا ﷺ ئەو مسوڵمانەی بەچاكترین مسوڵمان داناوە كە مسوڵمانان لەدەستو زمانی پارێزراو و سەلامەت دەبن.

(نووي) لە شەرحی ئەم فەرموودەیەدا گوتوویەتی: (فيهِ جُمَلٌ مِـنَ العِلْـمِ فَفيـهِ الحَثُّ علىٰ الكَفِّ عَمّا يُؤْذي المُسْلمين بَقَوْلٍ أَوْ فِعْل، بِمُباشَرةٍ أَو سَـبَب، وفيـه الحَـثُّ على الأمْساكِ عَن إِحْتقارِهِمْ وفيه الحَثُّ علىٰ تَأَلُّفِ قُلوبِ المُسْلمين وَآجتَماعِ كَلِمَتِهِمْ، وَآسْتِجْلاب مايُحَصِّلُ ذلِكَ، قال القاضي عياض: والأُلْفَةُ إِحْدىٰ فَرائِضِ الدِّيْـنِ وأَركـانِ الشريعةِ وَنِظامِ شَمْلِ الأسْلام)(٤)

واتە: (لەم فەرموودەیەدا چەند زانیاریيەك هەن، وەك:

أ ـ هاندان بۆ خۆپاراستن لەهەر شتێك كە ئازاری مسوڵمانان دەدا بەقسە یان بە كردەوە، ڕاستەوخۆ یان ناڕاستەوخۆ.

ب ـ وە خۆگرتن لە بەسووك سەیر كردنی مسوڵمانان.

ج ـ وە هاندانیـان لەسـەر دڵڕاگرتنـی مسـوڵمانانو یـەكدەنگو یـەكڕەنگ كردنيانو پەیدا كردنی ئەو هۆكارانەی كە ئەو مەبەستە دێتەدی.

(قـاضي عيـاض)یـش گوتوویـەتی: تـەبايیو پێكـەوە گونجـان یەكێكـە لـە فەڕزەكانی ئیسلامو پایـەكانی شـەریعەتو مایـەی توندوتۆڵـیو تۆكمـەیی ئیسلامەتیيە.)

٥ـ (عن سهل بن سعد الساعدي رضي الله عنه قـال: قـال رسـول الله (ﷺ) المُؤْمِـنُ مَألَفَةٌ ولاخَيْرَ فِيمَنْ لايَألِفُ ولايُؤْلَفُ) رواه أحمد والطبراني واسناده جيد، وفي رواية: (المؤمـن آلِـفٌ مَـألوفٌ).

واتـە: بڕوادار مایـەی هۆگریو تەبايیيـە، وەكەسێك لەگـەڵ خـەڵك هۆگـرو هۆگركراو نەبێ خێری پێوەنیە.

---

(٤) بڕوانە (صحیح مسلم بشرح النووي) ج٢ ص١٠، وە بڕوانـە: (رسـالة الألفة بين المسـلمين) ص١٠، نووسراوی (ابن تيمية) و(تحقيق)ی(عبدالفتاح ابوغدة).

بەڵێ مسوڵمان پێویستە نەرم‌و نیان‌و تەباو گونجاو بێ، نەك شڕودڕو ڕەق‌و تەق‌و بێ سەلیقەو نەگونجاو.

٦ـ (عن أبي موسى الأشعري رضي الله عنـه قـال: قـال رسـول الله (ﷺ): المُؤْمِنُ لِلمُؤْمِنِ كالبنيانِ يَشُدُّ بعضُهُ بعضاً، ثُمَّ شَبَّكَ بَيْنَ أَصابِعِهِ) متفق عليه، واتە: بڕوادار بۆ بڕوادار وەك دیوار وایە هەندێكی ئەوی دیكەی مەحكەم دەكات، پاشان ـ پێغەمبەر ـ (ﷺ)پەنجەكانی تێك ترینجاندن‌و خستنیە نێو یەك.

(مناوي) لەبارەی ئەم فەرموودەیەوە گوتوویەتی:[٥] (مەبەست: بڕواداران هەندێكیان بۆ هەندێكیان وەك دیوار وان، بەهاوكاری برایەكەی نەبێ لەكاروباری دین‌و دنیای‌دا بەهێز نابێت هەروەك چۆن دیوار هەندێكی هەندێكی مەحكەم‌و بەهێز دەكات.)

(نووي)یش ڕەحمەتی خوا لە هەموویان بێت گووتوویەتی:[٦] (ئەم فەرموودەیە زۆر ڕاشكاوانە مافی مسوڵمانان لەسەر یەكتر دەخاتەڕوو، وەهانیان دەدات كە لەگەڵ یەكتر بەبەزەیی‌و خاوەن لوتف بن‌و پشتگیری یەكتربكەن مەگەر لەسەر گوناح‌و شتی ناپەسەند).

٧ـ (يَدُ اللهِ مَعَ الجَماعةِ والشيطانُ مَعَ مَنْ أخالفَ يركُضُ) رواه الطبراني وقال الهيثمي رجاله ثقات.

واتە: دەستی خوا لەگەڵ كۆمەڵ دایەو شەیتانیش لەگەڵ ئەو كەسەدا غار دەدات كە پێچەوانەی كۆمەڵ ڕەفتار دەكات، وە ئەم فەرموودەیە بەچەند شێوەیەكی دیكەش گێڕراوەتەوە یەكێكیان: (...عليكُمْ بِالجَماعَةِ، وإيّاكُمْ والفُرْقَةَ فَأنَّ الشَّيْطانَ مَعَ الواحِدِ وهُوَ مَعَ الأثْنَينِ أبْعدُ..) رواه الترمذي وقال: هـذا حديث حسن صحيح غريب من هذا الوجه.

واتە: لەگەڵ كۆمەڵ دابن‌و خۆتان لەجیاجیایی بپارێزن چونكە شەیتان لەگەڵ كەسی تەنها دایە بەڵام لەدووان دوورترە..

---

(٥)بڕوانە: (فيض القدير) ج٦ ص٢٥٢.

(٦)بڕوانە (شرح صحيح مسلم) ج١٦ ص١٣٩.

٨ـ (أَلا أُنَبِّئُكُمْ بِأَفْضَلَ مِنْ دَرَجَةِ الصَّلاةِ والصِّيامِ والصَّدَقَةِ والأَمْرِ بالمَعْروفِ والنَهْيِ عَنِ المُنْكَرِ؟! قالوا: بَلىٰ يارَسُولَ الله، قال: صَلاحُ ذاتِ البَيْنِ، فأنَّ فَسادَ ذاتِ البَيْنِ هِيَ الحالِقَةُ، لاأَقُولُ تَحلِقُ الشَّعْرَ ولٰكِنْ تَحلِقُ الدِّيْنَ)

رواه أبوداود الى قولة (الحالقة) ورواه الى آخره الترمذي والبزار في مسنده باسناد جيد.

واتـه: ئايا هـەواڵتان پـێبدەم دەربارەی شـتێك كـە پلـەی باشـتر بێـت لەپلـەی نوێـژو ڕۆژوو و مـاڵ بەخشـینو فـەرمان بەچاكـە كـردنو ڕێ لەخراپـەگرتن؟! گوتیـان: بـەڵێ ئـەی پێغەمبـەری خـوا، فـەرمووی، چاكبوونو خۆش بوونی نێوانتان، چونكە تێكچوونـی پـەیوەندی نێوانتـان هەڵتاشەرە، ناڵێم هەڵتاشەری موو، بەڵكو دین هەڵدەتاشێو دادەپاچێ.

جا ئێستا خوێنەری بەڕێز! دوای ئەوەی لەبەرتیشكی ئەم چەند ئایەتەی قورئانو فەرموودەیەی پێغەمبەری خوادا(ﷺ) تا ڕادەیـەك گـەورەییو گرنگی برایەتیو تەباییو پێكەوە گونجانو پشتی یەكتر گرتنمان بۆ دەركەوت، وە بەپێچەوانەشەوە زانیمان كە دووبەرەكیو پەرتەوازەییو جیاجیایی نێوان مسولمانان چەندە دەردێكی گرانو نەخۆشـییەكی بێڕەزاو بێ ئامانە، كە دەتوانین بڵێین: هەروەك چۆن یەكبوونو تـەبایی پاش خوا بەیەككرتنو بڕوا (التوحيد والأيمان)گـەورەترینو چاكـترین چاكەیە، پەرتەوازەییو ناكۆكیش دوای كوفرو شیرك زلترینو خراپترین تاوانە لەسەر ئاستی كۆمەڵو كۆمەڵگای مسولمان، بەڵێ ئێستا جێی خۆیەتی بچینە سەر باسو خواسی ئاگاداریـیەكانیتر كـە بێگومـان هـەموویان لەخزمەت ئەم ئەسـڵو بنچینـە گـەورەو گرنگـەدان كـە لـەم ئاگاداری یەكەمەدا خستمانەڕوو.

ئاگاداری دووەم

(سەرجەم یان زۆربەی ڕا جیایی‌یەکان (اختلافات) کە لەبواری وردە بابەتەکانی عیبادەتەکان دا لەسەر هەڵدەدەن لەجوغزی سوننەت‌و سوننەت تر یان ئەوپەڕی سوننەت و ناپەسەند (مکروه) ناچنە دەرێ‌و، ناگەنە نێو بازنەی فەڕزو حەرام).

(ابن تیمیة) (خوا لێی خۆش بێ) لەوبارەوە چەند نموونەیەك دێنێتەوەو دەڵێ:

(چونکە پیاو ئەگەر بە {(تَمَتُّعْ) یان (إِفْراد) یان (إِقْران)}[7] حەج بکات، ئەوە هەرچەندە زانایانی ئیسلام دەربارەی ئەوە کە کامیان چاکترە ڕایان جیاجیایە، بەڵام هەموویان لەسەر ئەوە یەکدەنگن کە حەجەکەی تەواوەو بۆی بەردەکەوێ، بەڵام هەندێك لەو تاقمانەی کە لە ڕێبازی جەماوەری مسوڵمانان لایان داوە یەکێك لەو جۆرانە پێویست یان مەنع دەکات، بۆ وێنە هەندێك لەشیعەکان جۆری (تمتع) فەڕز دەکەن‌و، هەندێك لە (ناصبة)ش بەحەرامی دەزانن‌و دەڵێن بەهیچ جۆرێك حەج کردنی (تمتع) دروست نیە.

هەروەها بانگ بەشێوەی (تَرْجیعْ)[8] بێ یان نا، ئەوە لەلای تێکڕای زانایانی ئۆممەت بەپێشین‌و پاشینەوە بانگێکی ڕاست‌و دروستە، دیسان چوار (الله اکبر)ەکانی سەرەتای بانگ بەجیاجیان بڵێ یان دوو دوو پێکەوە جووتیان بکات، هەردووك جۆرەکە دروستن‌و تەنها هەندێك لە شەرعزانە ڕیزپەڕەکان لەوبارەوە ڕایان جیاوازە، هەروەك چۆن هەندێك لەشیعەکان ڕایان جیایەو گوتنی (حَيَّ علىٰ خَيْرِ العَمَل) لەبانگ دا بەفەڕز دەزانن، هەروەها قامەت خوێندنیش وشەکانی یەك یەك بڵێ یان دوو دوو، ئەوە لەلای سەرجەم زانایانی ئیسلام قامەتەکەی دروستەو هیچ کەس لەوبارەوە ناکۆکی نیە جگە لە هەندێك خەڵکی ڕیزپەڕ.

---

(٧)چەند جۆرە حەج کردنێکن کە بەیارمەتی خوا لەباسی (حەج)دا ڕوونیان دەکەینەوە.

(٨)(ترجیع) لەبانگدا ئەوەیە کە بەرلەوەی بانگبێژ بەدەنگی بەرز بڵێ (أشهد أن لا اله الا الله... أشهد ان محمد رسول الله....) بەدەنگی نزم بیانڵێ.

دیسان دەنگ بەرز کردنەوەو نزم کردنەوە لەکاتی خوێندنی (بسم الله الرحمن الرحیم)دا هەردووکیان دروستن و هیچ کامیان نوێژ بەتاڵ ناکاتەوە، هەرچەندە هەندێك لەزانایان یەکێکیان بەسوننەت و ئەوی‌تر بەناپەسەند (مکروه) بزانن، یاخود وای پێ‌باشتر بێت کە بەوجۆرەیان نەیخوێنن، کەواتە کێشە لەسەر ئەوەیە کامیان باشترە ئەگەرنا لەلای تێکڕای زانایان نوێژ بەهەرکامێکیان دروستە، هەرچەندە زانایان دەربارەی دەنگ بەرزکردنەوەو نزم کردنەوە هەر کامێکیان لەشوێنی خۆی‌دا ئایا فەرزە یان نا؟ مشت‌ومڕیان هەیە لەمەزەبی (مالك)و(احمد)و غەیری ئەوانیش دا کێشەیەکی زانراوی لەسەرە، بەڵام ئەوە لەدەنگ هەڵێنانی قورئان خوێندنی زۆردا، وەك قورئان خوێندنی نوێژی بەیانی بەدەنگی کپ و دەنگ بەرزکردنەوە لەقورئان خوێندنی نوێژی نیوەڕۆدا، بەڵام دەنگ هەڵێنان یان نزم کردن بەئەندازەیەکی کەم لە قورئان - لەغەیری شوێنی خۆیان دا - ئەوە هیچ کەس بۆی نیە نوێژ بەوە بەتاڵ بکاتەوەو هیچ کەسیشم پێ شك نایەت قسەی وای کردبێ، چونکە لە (صحیح)ی (بخاري ومسلم)دا هاتوە کە پێغەمبەر (ﷺ) جاری وا هەبووە لە نوێژێك دا کە پەنهانی دەخوێندرێ وای دەکرد کە گوێ بیستی خوێندنەکەی ببن. وە لە(صحیح البخاري) دا لە(رفاعة بن رافع الزرقي) دەگێڕێتەوە، دەڵێ: ئێمە لەپشت پێغەمبەرەوە (ﷺ) نوێژمان دەکرد، کاتێك سەری لەڕکووع بەرزکردەوەو فەرمووی: (سمع الله لمن حمده) پیاوێك لەدوایەوە گوتی: (ربَّنا ولَكَ الحمْدُ حَمْداً كثيراً طيباً مباركاً فيه)، جا کاتێك نوێژەکەی تەواوکرد فەرمووی: (مَن المُتَكَلِّمُ؟) واتە: کێ‌بوو قسەی‌کرد؟!، - کابرا - گوتی: من، فەرمووی: (رَأَيْتُ بِضْعَةً وثلاثِينَ مَلَكاً يَبْتَدِرُونَها أَيُّهُمْ يَكْتُبُها أَوَّلَ) واتە: سی و ئەوەندە فریشتەیەم دیتن پێشبڕکەیان بوو کامەیان لەپێش دا بینووسێ، ئنجا ئاشکرایە کە ئەگەر بەدەنگی بەرز نەیگوتبایە پێغەمبەر (ﷺ) نەیدەبیست، هەروەها گێڕەرەوەی (راوي)ش، ئاشکراشە کە سوننەتە نوێژکەر(مأموم)ئەوجۆرە شتانە بەدەنگی نزم بڵێ.

هەروەها لە (صحیح المسلم) دا هاتوە کە عومەر خوا لێی ڕازی‌بێ بەدەنگی بڵند دوعای دەست پێ‌کردنی نوێژ (الأستفتاح)ی دەگوت: (سُبْحانَكَ اللَّهُمَّ وبحمْدِكَ، وَتَبارَكَ اسْمُكَ وتَعالىٰ جِدُّكَ، ولاإِلٰهَ غَيْرُكَ) وە ئەمەشی لەنێو کۆچکەران و پشتیوانان دا کردوە، سوننەتی بەردەوامیش لەو حاڵەدا دەنگ نزم کردنەوەیە.

دیسان لەنێو هاوەڵان دا - خوا لێیان ڕازی بێ - هی‌وا هەبوو کە دەنگی بە گوتنی: (أعوذ بالله من الشیطان الرجیم) ەەڵدەهێنا، وە لە (صحیح البخاري)دا هاتوە کە (ابن عباس) - خوا لەخۆی و بابی ڕازی بێ - بەدەنگی بەرز سوورەتی فاتیحەی لەنوێژی سەر جەنازەدا خوێندوە، وە گوتوویەتی: تاکو بزانن کە ئەمەش سوننەتە، وە وێنەی ئەمانە شتی دیکەش هەیە. هەروەها کێشە لەوەدا نیە کە هەندێك لەهاوەڵان وەك (ابن الزُّبَیْر) و هاو وێنانی - خوا لێیان ڕازی بێ - دەنگیان بە (بسم الله الرحمن الرحیم) بەرزکردۆتەوەو، هەشیان بووە وەك (أبن مسعود) - خوا لێی ڕازی بێ - و غەیری ئەویش بەدەنگی بەرز نەیانگوتوە، وە هاوەڵان لەوبارەوە دواون، بەڵام هیچ کەس بەهۆی ئەوەوە نوێژی کەسی بە بەتاڵ نەزانیوە، لەمەدا کێشەم نەزانیوە بووبێ، هەرچەندە لە فەڕز بوون و نەبوونی خوێندنی‌دا کێشە هەیەو ئەوەش مەسەلەیەکی دیکەیە،هەمدیسان خوێندنی قونووت لەنوێژی بەیانی‌دا، کێشە لەنێو زانایان دا لەسەر ئەوەیە کە ئایا سوننەتە یان ناپەسەند (مکروه)ە، وە ئایا سوجدەی سەهوو بۆ نەکردنی یان بۆ کردنی ببرێ، ئەگەرنا تێکڕایان لەسەر ئەوە یەکدەنگن کە ئەوەی نەیخوێنێ نوێژەکەی تەواوەو قونووت فەڕزنیە، هەروەها ئەوەشی کە دەیخوێنێ - بەلای ئەوانەوە کە سوننەت نیە - نوێژەکەی تەواوە چونکە قونووت بەس تۆزە درێژکردنەوەیەکی ڕاست بوونەوەو ڕێك بوونەوە (اعتدال) - ی دوای ڕکووع - یە، وە لەخوا پاڕانەوەیە لەو شوێنەدا، وە ئەگەر گریمان لە غەیری نوێژی بەیانیش دا ئەوە بکات بەڕای سەرجەم زانایان - ئەوەندەی من بزانم - نوێژەکەی بەتاڵ نابێتەوە.

هەروەها خوێندنی دووعای قونووت لە (وەتر)دا، ئایا لەهەموو ساڵ دایە یان بەس لەنیوەی دووەمی مانگی ڕەمەزان دا؟ ئەوە بەس لە سوننەت بوونی‌دا ڕای جیا جیا هەن، ئەگەرنا کێشە لەوەدانیە کە فەڕز نیەو نوێژیشی پێ بەتاڵ نابێتەوە، هەروا لەپێش یان لەپاش ڕکووع بوونی بەهەمان شێوەیە.

دیسان سەلام دانەوەی دووەم ئایا لە نوێژی تەواوو ناتەواو - واتە نوێژی مردوو - دا هەیە، یان تەنیا لە نوێژی تەواودا هەیە؟ یان هەر شەرعی‌نیە؟ مشت‌ومڕ لەم مەسەلەیەش دا دیسان لە سوننەت بوون و نەبوون دایە...

هەروەها گوتنی (الله اكبر)ە زیادەكان لەنوێژی جەژن دا كێشە لە سوننەت بوونیان دا هەیە، ئەگەرنا مشتومڕ لەوەدانیە كە هەرچۆن بێ بگوترێن یان نەگوترێن - هەر بەردەكەوێ.

دیسان جۆرەكانی تەحییات هەموویان دروستن و نەمزانیوە جیاوازی لەوەدا هەبێ مەگەر جیاوازی یەكی ڕێزبەڕ، بەڵكو لەمەش دا مشتومڕ لەسەر ئەوەیە كام جۆرەیان سوننەتەو خێرترە.

هەروەها ئەسڵی دووعای دەست پێكردنی نوێژ (دعاء الأستفتاح) و جۆرەكانی، مشتومڕ لەسەر سوننەت بوونیەتی و لەسەرئەوە كەكام جۆرەیان چاكترە، مشتومڕیش لەسەر فەڕزبوونی شتێكی كەمەو قسەیەكە لەمەزەبی ئیمام ئەحمەددا - ڕەحمەتی خوای لێبێ -.

جا مادام كێشەو جیاوازی تەنیا لە سوننەت بوون و نەبوون دا بێ، مانای وایە زانرا كە هەموو لایەك لەسەر ئەوە كۆكن كە هەردووك باری كردن و نەكردنی ئەو شتانە دروستن و بەردەكەون، وە ئەو مەسەلانەش وەك مەسەلەی جۆرەكانی قورئان خوێندن (انواع القرَاءات)ن كە هەموویان دروستن، هەر چەندە هەندێك كەس هەندێك لە جۆەركانی بەسەر هەندێكیان دا هەڵدەبژێری)[9]

جا مسوڵمانی بەڕێزو خۆشەویست!

بە ڕەچاوكردنی ئەو ئاگاداری و بنچینە گرنگەی كە لە زمانی كەڵە زانای ئیسلام (ابن تیمیة) چەند وێنەیەكمان هێنایەوە بۆ تیشك خستنەسەری و ڕوونكردنەوەی، بێگومان لەزۆرجۆرە هەراو كێشە دروست كردن و دم بە دمەی لابەلاو بێ كەڵك و بگرە زیان بەخش دەپارێزرێین كە دەبنە مایەی سەرهەڵدانی بوغزو كینەو پێكەوە خەریك بوون و پۆخەڵ بوون و گەندەڵ بوونی كۆمەڵ و كۆمەڵگای مسوڵمان.

---

٩ بڕوانە: (رسالة الألفة بين المسلمين) نووسراوی: (شيخ الأسلام أحمد ابن تيمية الحراني) كە (عبدلفتاح أبوغدة) تەحقیقی كردوە، ص ٤٢تا٤٦.

ئاگاداری سێیەم

{زۆربەی مەسەلە جوزئی‌یەکانی خواپەرستی‌یەکان بەشێوەو چۆنیەتی جیا جیا دەگرێن‌و هەمووشیان هەر لەبازنەی سوننەتی پێغەمبەر (ﷺ) دان، جا یان یەکسانن‌و وەك یەکن یان بۆحاڵەتە جیاجیاکانن}:

دیارە ئەم ئەسڵ و بنچینەیەش زانین‌و تێگەیشتنی دەورێکی یەکجار گرنگی هەیە بۆ خۆپاراستن لە کێشەو مشت‌ومڕە لابەلاو بێ سوودەکان، کە لەئەنجامی کەم شارەزایی‌و بیرکورتی‌ی‌و دەمارگیری‌یەوە پەیدا دەبن، هەڵبەتە بەتاقی کردنەوەو تێوەڕامانیش بۆم دەرکەوتووە کە هۆی بنەڕەتی دەمارگیری (تعصب) بریتیە لە نەزانی‌و نەفامی‌و نا شارەزایی، چونکە کابرا لەئەنجامی کەم زانستی‌دا هەق و ڕاستی و دینداری تەنیا لە قسەیەك و لەڕاو بۆچوونێك دا دەبینێ و، وا دەزانێ ئیسلام لەو بارەوە بەس ئەو ڕایەی هەیە! پاشان وەك ئەنجامێکی سروشتی‌و بەپێی یاسای: (لِكُلِّ تَصَرُّفٍ خاطِئٍ أساسٌ تَصَوُّرِيٌّ خاطِئٌ) هەر هەڵس‌وکەوتێکی هەڵە بناغەکەی بۆچوونێکی هەڵەیە، ئەو تاقە ڕاو تەنها بۆچوونە کە ئەو پێی گەیشتوە، لێی دەبێ بە (دین)و هەر قسەو ڕایەکی دیکە کە لەو بارەوە بخرێتە ڕوو وەك شتێکی دژو پێچەوانەی دین وەردەگرێ‌و دژایەتی دەکات!!

هەر بۆیەشە کە دەبینین چ لە رابردووداو چ لە واقیعی هاوچەرخیشمان دا زاناو پێشەواو شارەزایان نموونەی سینگ فراوانی و لێبوردەیی‌و بارقووڵی بوون لە بواری جیاوازی بیروڕاو بابەتە ئیجتیهادی‌یەکان دا، بەڵام شوێن کەوتوو و لاساکەرەوە ناحاڵی‌و کەم شارەزایەکان زۆر بەگرژی و هەڵچوون و دەمارگیری‌یەوە لەگەڵ ئەو باس و بابەتانەدا مامەڵەیان کردوەو گەلێك جار هەڵوێستی هێندە نەفامانە و کڕچ‌و کاڵیان لێ پشکوتۆتەوە کە بۆتە نوکتەی سەرزاری خەڵکی!

جا ئێمە لێرەدا هەڵوێستی یەك زاناو پێشەوای گەورەمان بە نموونە دێنینەوە لەسەر سەماحەتو سینگ فراوانی ئەوانەی ئەهلی عیلمو عەقڵو شارەزایین.[10]

ئەویش زانای پایەبەرز (ابن حزم الاندلسي)* یە خاوەنی کتێبی (المُحَلَّیٰ) (ابن حزم) لە وەڵامی بابایەکی مالیکی مەزهەبدا کە پرسیاری لێ کردوە دەربارەی نوێژکردن لەپشت کەسێکەو کە لە مەزهەب دا لێی جیاوازە، ئایا

---

* (ابن حزم) یەکێکە لەو زانا هەڵکەوتووە بلیمەتانەی کە گەیشتووە بەپلەی ئیجتیهادی موتڵەقو کتێبی (المحلی)ش باشترین بەرهەمو شاهیدیەتی لەو بارەوە، بۆیەش ئەوم بەنموونە هێنایەوە چونکە لەگەڵ ئەندازەیەك توندیو زیادەڕۆیشتنیدا لەگەڵ نەیارە فیکرییەکانیدا لەسۆنگەی ئەوەوە کە شارەزاییو زانیارییەکی چاکی لەقورئانو سوننەتدا هەبووە، دەبینین کە زۆر بەسینگ فراوانیو ویژدانو دادگەرانەوە لەو مەسەلانە دەدوێ کە ڕاو بۆچوونی جیاوازی لەبارەیانەوە هەیە! کەواتە باهیچ کەس بەبیانووی پابەندی بەقورئانو سوننەتەوە قسەو ڕەفتاری وای لێ نەپشکوێتەوە کە پێچەوانەی قورئانو سوننەت بێ‌و، لافی شوێن کەوتنی سەلەفی صالح لێ نەدات لەحاڵەتێکدا کە لەڕێبازی ئەوان لای داوەو سەرپێچییان لێ دەکات.

١٠ زانای ناودارو پارێزکار (نووي) یش لەو بارەوە چەند قسەیەکی زۆر جوانی کردوون کە دەڵێ:(.... فهو أن النبيّ ﷺ كانت لَهُ في الصلاة أحوال، حالٌ يفعل فيها هذا، وحال يفعل فيها هذا، كما كانت له أحوال في تطويل القراءة وتخفيفها، وغير ذلك من أنواعها، وكما توضأ مرةً مرةً ومرتين مرتين وثلاثاً ثلاثاً، وكما طاف راكباً وطاف ماشياً، وكما أوتر أول الليلِ وآخِرَهُ وأوسَطَهُ وانتهى وترُهُ الىٰ السَّحَر، وغير ذلك كما هو معلوم من أحواله ﷺ وكان يفعل العبادة على نوعين أو أنواع ليُبيِّن الرخصة والجواز بمَرَّةٍ، أو مَرَّاتٍ قليلة ويواظب على الأفْضل بَينَهُما على أنه المُخْتارُ والأَوْلىٰ...) (المجموع) ج٣ ص ٤٠١.

واتە... ئەویش لەبەرئەوەیە کە پێغەمبەر ﷺ لە نوێژکردنیداچەند حاڵەتێکی هەبوون، لە حاڵەتێك دا ئەمەی کردوەو لەحاڵەتێکی تردا ئەوەی کردوە، هەروەك چۆن لە درێژکردنەوەی قورئان خوێندنی نێو نوێژ یان کورت کردنەوەیداو جۆرەکانی دیکەیدا حاڵەتی جیاجیای هەبوونە، وە هەروەك چۆن لەدەست نوێژگرتن دا یەك یەك و دوو دوو سێ جار سێجار ئەندامەکانی شۆردوە، وە هەروەك چۆن بە سواری و بە پیادە طەوافی کردوە، وە هەروەك چۆن لە سەرەتای شەوو کۆتاییەکەیو نێوەڕاستیدا نوێژی وەتری کردوەو سەرەنجام نوێژی وەتری گەیاندۆتە کاتی سەحەر (پێش بەرەبەیان و بانگ دان)، وە غەیری ئەوانەش کە لە حاڵو باڵی پێغەمبەردا ﷺ ئاشکرایە، وە بۆیە بەدووجۆر یان زیاتر خواپەرستییەکانی ئەنجام داوە تاکو بە جارێك یان چەند جارێکی کەم مۆڵەت و دروست (جائز) بوون بخاتەڕوو، وە بەهۆی دەوامیشی لەسەر حاڵەتێکیان پێشانی بدات کە ئەوەیان چاکترو پەسندترە.

دروسته یان نا؟! وه دیاره بابای پرسیارکەر هەموو ئەو بڕگانەی کە کابرای ئیمام تێیان دا جیاوازه له بابای نوێژکەر (مأموم) خستوونیه روو، جا (ابن حزم) پاش پێشەکی‌یەك وەڵامەکەی ئاوا ئاڕاستەی بابای پرسیارکەر دەکات:

١)... خوا ئێمەو تۆش سەرکەوتوو بکات بۆ زانیاری‌یەك کە لەومان نزیك بخاتەوەو کردەوەیەك کە مایەی ڕەزامەندی بێت! باست کردوه کە ئەو کابرایەت بینیوه کە لەدوای ئیمامێکەوه ڕۆژانێکی زۆر نوێژی کردوه کە نازانێ مەزهەبەکەی چی‌یە! جا تۆ ئاگادربە – خوا ئێمەش و تۆش سەلامەت بکات – کە بەدوادا گەڕانی ئەوجۆرە مەسەلانە خەواریج دایان هێناو ئەوان بوون کە لە بیرو بۆچوونی خەڵکییان دەکۆڵیەوەو تاقی‌یان دەکردنەوە، هەرکام له (مأمون) و (معتصم) و (واثق) یش لەگەڵ (ابن أبي دؤاد) و (بِشْر المريسي) و ئەوانەی وەك ئەوان وان بەدوای ئەو ڕێبازەی خەواریج کەوتن، ئەگەرنا هیچ کام لەهاوەڵان خوا لێیان رازی بێ و هەڵبژاردەی تابیعین، نکوولی‌یان نەبووه له نوێژ کردن لە پشت هەر ئیمامێکەوه کە نوێژی بۆ کردبن، تەنانەت لەپشت (حجاج) و (حُبَيْش بن دُلْجة) و(نَجْدَة الحروري)و(مُخْتار)یشەوه کە هەموویان بە کوفر تۆمەتبار کراون!! وه لەوبارەوه پرسیار لە (ابن عمر) کراوه گوتوویەتی: (إِذا قالوا حَيَّ على الصَّلاةِ أَجَبْناهُمْ وإِذا قالُوا حَيَّ على سَفْكِ الدِّماءِ تَرَكْناهُمْ)

ئەگەر گوتیان وەرن بۆ نوێژ بەدەنگیانەوه دەچین، بەڵام کە گوتیان وەرن بۆ خوێن ڕێژی بە قسەیان ناکەین–، وه (عثمان)خوالێی رازی‌بێ گوتوویەتی:
(إِنَّ الصَّلاةَ مِنْ أَحْسَنِ ما عَمِلَ النَّاسُ، فأذا أَحْسَنُوا فَأَحْسِنْ مَعَهُمْ، وإِذا أَسَاؤوا فَاجْتَنِبْ إِساءَتَهُمْ).

نوێژ چاکترین کردەوەی خەڵکی‌یە جا هەر کات چاکەیان کرد لەگەڵیان بەشداربەو، ئەگەر خراپەشیان کرد لێیان دووره پەرێزبە.

٢) پاشان گوتووتە، کە پێت گوتراوه: (کە ئەو کەسەی نوێژی لەدواوه دەکەین مەسح لەسەر گۆرەوێ (جورب) کردن بێ ئەوەی چەرمین بن بە دورست دەزانێ).

جا براگیان ئەم قسەیە سەیرە! بزانە کە لە ڕێی ڕاست (صحیح) ەوە لە پێغەمبەر (ﷺ) گێڕراوەتەوە کە مەسحی لەسەر گۆرەوی کردوە بێ ئەوەی هیچ کەس باسی چەرم (جلد) بکات، ئەوە هەر کام لە (أبو مسعود البدري) و (البراء بن عازب) و (أنس بن مالك) و (ابن عمر) و (علي بن ابي طالب) و (عمر بن خطاب) ڕوونیان کردۆتەوەو نەشزانراوە هیچ کام لە هاوەڵان (خوالێیان ڕازی بێ) ڕای جیاوازی هەبێ لەوبارەوە.

هەروەها لەڕێی ڕاست (صحیح) ەوە لە (سعید بن المسیب) و (ابراهیم النخعي) و (الاعمش)یش گێڕراوەتەوە، بەڵام بۆ (عطاء) ڕای جیاجیا هەن ئەوەندە هەیە کە موباح بوونی – مەسح کردن لەسەر گۆرەوی – لە ویشەوە ڕاست ترە.

وە لەوبارەوە پرسیار لە (أحمد بن حنبل) کراوە گوتوویەتی: (ئەوە لە حەوت یان هەشت لە هاوەڵانی پێغەمبەری خوا (ﷺ) گێڕراوەتەوە). جائەگەر بە دروستی نازانی نوێژ لەدوای ئەوانەوە بکەی کە بۆم ناو بردی ئەوە بێگومان زەرەرمەندو هەڵەی!

٣) پاشان باست کردوە کە لە بارەی ئەو ئیمامەوە گوتراوە کە دەست نوێژ گرتن بە خۆشاو (نبیذ)* بە دروست دەزانێ! جا برا گیان بزانە کە هەر چەندە ئێمە دەست نوێژ گرتن بە خۆشاو (نبیذ)بە باش نازانین چونکە فەرموودەی ڕاست (صحیح) لەوبارەوە لە پێغەمبەرەوە (ﷺ) نەهاتوە، بەڵام – دروست بوونی دەست نوێژ بە (نبیذ) – مان گێڕاوەتەوە لە (علي بن ابي طالب) و (عکرمة) و (أوزاعي) ، وە گێڕراوەتەوە لە (حسن بن حَيّ) و (حُمیدي بن عبدالرحمن) جا ئەگەر نوێژ لە پشت ئەوانەوە بە ڕەوا نازانی ئەوە خۆت زاناتری!

---

* خۆشاو (نبیذ) ئەو ئاوەیە کە چەند دەنکە خورمایەکی تێدەهاویشترێن بۆ ئەوەی شیرین بێت، بەڵام بێ ئەوەی زۆر بیگوڕێ‌و ببێتە سەرخۆشکەر، کە بێگومان ئەوکاتە حوکمەکەی جیایەو هەم بەحەڕامو هەم بەپیس (نجس)یش دادەنرێ.

٤) پاشان گوتووتە: کە ئەو ئیمامە دەست نوێژو خۆشۆردن لە گۆمی ڕاوەستاوی گەرماودا بە دروست دەزانێ، ئەمەش براگیان جێی سەرسوڕمانە! ئایا نەتزانیوە کە هاوەڵە زۆر وردو ژیرەکانی مالیك ، وەك (اسماعیل القاضي) و ئەوانەی دوای ئەو هەموویان ئەوە ڕایانە، وە هەر ئەو ڕایەشە کە دەڵێن بە ڕاستی مالیك هەر ئەوەی گوتوەو پشتگیری دەکەن؟! ئەویش ئەوەیە کە بە لایانەوە هەر ئاوێك هەرچەندە پیسی‌یەکی تێکەوتبێ بەڵام ڕەنگ‌و تام‌و بۆنی نەگۆڕیبێ ئەوە پاکەو دەستنوێژی پێ دەگیرێ‌و خۆی پێ دەشۆررێ!

٥) دوایی گوتووتە: کە ئەو ئیمامە خۆشۆردن بەپێویست نازانێ مەگەر لەحاڵەتی ئاو هاتنەوەدا، جا تۆ بزانە! کە ئەم قسەیە هەرچەندە ئێمە ڕامان لێی نیە چونکە لەڕێی ڕاست (صحیح) ەوە لە پێغەمبەرەوە (ﷺ) پێمان گەیشتوە کە بەبێ ئاوهاتنەوە (انزال المني) خۆشۆردنی پێویست کردوە، ئێمەیش ئەو فەرموودەیەمان لەو بارەوە وەرگرتوە چونکە زیادەی تێدایە لە فەرموودەکەی دیکە، بەڵام لەگەڵ ئەوەش دا کەسێکی وا ئەو ڕایەی پەسەند کردوە کە تەنها ڕۆژێك لە ڕۆژانی ژیانی بارتەقای هەموو ئەوانەیە کە لە دوایەوە هاتوون و دێن هەتا هاتنە خواری مەسیح (علیه السلام)، ئەوانەش: (عثمان بن عفان) و (على بن أبي طالب) و (طلحة) و(زبیر) و (أبو سعد الخدري) و (زید بن ثابت) و (رافع بن خدیج) و (ابن عباس) و (النعمان بن بشیر) ن (خوالێیان ڕازی بێ) و ڕازیشیان بکات.

وە لە زانایانی تابعین: (الأعمش) و (أبو سلمة بن عبدالرحمن بن عوف) و (هشام بن عروة) و (عطاء بن أبي رباح) و کۆمەڵێکی دیکە لە دوای ئەوانەوە، جا ئەگەر خۆت بە بەرز دەگری کە لە دوای ئەوانەوە نوێژ بکەی ئەوە دەچیە قیامەت‌و دەزانی!!

٦) پاشان گوتووتە: کە لە بارەی ئەو ئیمامەوە گوتراوە کە پێی وایە کە (قوم)ێك لەشەراب حەرام نیە، وە دڵۆپەیەك‌و دوو دڵۆپە لە شەڕاب بەدەن‌و پۆشاك پیس ناکات!

جا ئەوە جیایە لەوەی ئێمە باسمان دەکرد، چونکە هیچ کەس لە مسوڵمانان لاری لەوە نیە کە هەرکەسێك کەم و زۆری شەراب بە حەڵاڵ بزانێ ئەوە کافرو هاوبەش دانەرو هەڵگەڕاوەیەو بەلای ئێمەوە داوای پەشیمان بوونەوەی لێ دەکرێ، جا ئەگەر پەشیمان بۆوە باشە، ئەگەر نا دەکوژرێ و ماڵەکەشی دەبێتە دەسکەوت — و دەخرێتە (بیت المال) ەوە — .

بەڵام ئەگەر مەبەستت لە شەراب (خمر) خۆشاوی غەیری گوشراو (عصیر) ی ترێ بێ، ئەوە هەرچەندە ئێمە ڕامان وا نیەو هەموو ئەو جۆرە خۆشاو (نبیذ[11])انە بە شەراب و حەرام دەزانین، بەڵام پێشەوایانێکی وا بەحەڵاڵیان زانیوە کە زۆر پایە بەرزترن لەوانەی کە لە دوایانەوە هاتوون لەوانەی کە دینیان لێ وەردەگیرێ، وەك ((علقمة) و (ابراهیم النخعي) و (أعمش) و (سفیان الثوري) و (وکیع) کە لەو بارەوە زۆر توند بووە، هەروەها لە کەسانێکەوە گێڕراوەتەوە کە لە وانەش بەرزتر بووە، جا ئەگەر خۆت پێ لەوە چاکترە کە لە پشت ئەوانەوە نوێژ بکەی، ئەوە هێندە نەفامی و گێلیەت بەسە، وە ئەوەندە سەرپێچیەت بۆ — زانایانی _ئۆممەت بەسە لەڕێزو حورمەت گرتنی ئەو زانایانەو وەرگرتنی دین و سوننەتەکانی — پێغەمبەر (ﷺ) — لێیان! وە بێگومان لەدوای پێغەمبەری خوا (ﷺ) هیچ کەس لە هەڵە پارێزراو نەبووە، بەڵام هەموو کۆششکەر (مجتهد) یەك پاداشتی هەیە، ئەگەر هەڵەی کرد پاداشتێك و ئەگەر پێکای دوو پاداشت، وە هەرچۆن بێ کۆششکەری بە هەڵەدا چوو لەلاساکەرەوەی پێکەر چاکترە (والمجتهدُ المخطئ أَفْضَلُ مِنَ المقلّدِ المُصِيْب).

چونکە بەس زانا[12] دەتوانێ کۆشش بکات و ئەوەی نەزانیش نەبێ تەقلید ناکات.

---

١١ دیارە مەبەستی (ابن حزم) ئەو جۆرە خۆشاو(نبیذ)انەن کە گۆڕانیان بەسەردا هاتووە بەڵام جارێ نەچوونەتە قۆناغی شەراب و سەرخۆشکەرییەوە.

١٢ کەواتە با کەس خەیاڵ پڵاو نەکات و بەبێ ئامادەیی و شایستەیی لافی (اجتهاد) لێ نەدات بەبیانووی ئەوەی کە (اجتهاد) چاکترە لە (تقلید)، چونکە (اجتهاد) باشترە، بەڵام بۆ ئەهلی خۆی نەك بۆ هەرکەسێك کەیفی لێی بوو، چونکە ئەوکاتە بە (مشتهي) دادەنرێ نەك (مجتهد)!!

بەڵام ئەوە کە شەڕاب هەرچی بەری بکەوێ پیسی دەکات، نەمانزانیوە لەوەدا کەس نکووڵی هەبێ، جگە لە قسەیەك کە هەندێك لە زانایان لە (ربیعة) ەوە باسیان کردوە ئەویش قسەیەکی پووچە، وە (حسب الله ونعم الوکیل).

٧) پاشان باست کردوە کە ئەو ئیمامە بەس مەسحی بەشێك لەسەری دەکات، جا ئاگاداربە کە ئەمەش کردەوەیەکە لەڕێی ڕاستەوە لە (ابن عمر) ەوە هاتوە، دوایی لە (ابراهیم النخعي) و (صفیة بنت أبي عبید) و (فاطمة بنت المنذر) و (شعبي) و (عبدالرحمن بن أبي لیلی) و (عکرمة) و (حسن البصري) و (عطاء) و (أبي العالیة) و (الاوزاعي) و (اللیث) و جەماوەری شەرعزانان و غەیری ئەوانیش، جا ئەگەر ڕازی نی لەپشت ئەوانەوە نوێژ بکەی، ئەوە لەوەدا کەم و کووڕی و عەیب ملی خۆت دەگرێ نەك هی ئەوان وە (حسبنا الله ونعم الوکیل).

٨) پاشان باست کردوە کە ئەو ئیمامە پاش دانیشتن[١٢] هەڵدەستێتەوە – بۆ ڕکاتی دووەم و چوارەم – جا تۆ بزانە کە ئەمە لەڕێی ڕاست (صحیح) ەوە لە پێغەمبەرەوە (ﷺ) گێڕراوەتەوە، وە لە (مالك بن الحویرث) هاوەڵی پێغەمبەری خوا (ﷺ) و لە (عمر و بن سلمة الجرمي) کە لەسەردەمی پێغەمبەری خوادا (ﷺ) بەر نوێژی بۆ هاوەڵان کردوە، هەروەها کۆمەڵانێکی زۆر لە زانایان لەدوای ئەوان ئەوە ڕایان بووە، جا ئەگەر خۆت پێ لەوە ناوەشێتەوە کە لە پشت ئەوانەوە نوێژ بکەی کە باسمان کردن ئەوە خۆتت بێعەقڵ کردوەو ستەمت لەخۆت کردوە، وە (حسبنا الله ونعم الوکیل).

ئەوەش کە دەڵێی: هەندێك لە زانایان قەدەغەیان کردوە، ئاگامان لێیەتی، بەڵام بشزانە کە ئەو زانایانەی ڕایان وابووە – بکرێ – و بۆم باس کردی

---

(١٢) مەبەست دانیشتنی دوای سەجدەی دووەمە کە بە (جلسة الأستراحة) ناو دەبرێ.

پایەبەرزترن لەوانەی قەدەغەیان کردوە، وە بێگومان هەندێك لە زانایان بەڵگە نین لەسەر هەندێکیان، بەڵکو بەس پێغەمبەری خوا (ﷺ) بەڵگەیە لەسەر هەموویان، خوای بەرز فەرموویەتی: ﴿..فأن تنازعتم في شئ فردوه الى الله والرسول ان كنتم تؤمنون بالله واليوم الآخر..﴾ النساء – ٥٩ –

واتە: جا لە هەر شتێکدا کەوتنە کێشەوە بیگێڕنەوە بۆلای خواو پێغەمبەر (ﷺ) ئەگەر بڕواتان بەخواو بەڕۆژی دوایی هەیە.

٩) وە لەبارەی ئەو ئیمامەوە دەڵێ‌ی: کە (بسم الله) لە سەرەتای سوورەتی فاتیحەوە دەکاتو بە ئایەتێکی دادەنێ، جا تۆ بزانە کە قورئان خوێنە کوفەیی‌یەکان کە (عاصم) و (حمزة) و (کسائي) ین وایان کردوەو بە ئایەتێکی فاتیحەیان ژماردوە، وە ئەوە قسەی (علي) و (ابن عمر) و (أبي بن كعب) و (أبي هريرة) و (ابن الزبير) و (ابن عباس) و (عبدالله بن مفضل) ە، وە (زهري) و (ابراهيم النخعي) و (سعيد بن جبير) و (عطاء بن رباح) و (طاوس) و (الحكم بن عتيبة) و (أبي اسحاق السبيعي) یش هەمان ڕایان هەبووە.

وە کۆمەڵانێکی زۆر لە زانایانی دوای ئەوان هەمان بۆچوونیان هەبووە، وەك : (ابن المبارك) و (أحمد بن حنبل) و (اسحاق بن راهوية) و غەیری ئەوانیش، تەنانەت هەندێکیان نوێژی هەرکەسێك کە لەسەرەتای فاتیحەوە نەیگوتبێ بە بەتاڵ زانیوە، جا ئێمە هەر چەندە نوێژی ئەو کەسە کە لە سەرەتای فاتیحەوە (بسم الله الرحمن الرحيم) ناخوێنێ بە بەتاڵ دانانێین، بەڵام لەسەرەتای فاتیحەوە – لە جەماوەری هاوەڵان و لە (ابوبکر) و (عمر) یش – خوا لە هەموویان رازی بێ – گێڕراوەتەوە، جا ئەگەر نوێژ لەدوای ئەوانەوە بەڕەوا نازانی ئەوە ستەمت لەخۆت کردوەو نەفامی‌ی خۆتت ڕاگەیاندوە، وە (حسبنا الله ونعم الوكيل).

١٠) وه لهبارهى ئهو ئيمامهوه گوتووته: كه ئهو ئيمامه – دواى تهواكردنى نوێژ– بهلاى ڕاستو چهپ دا سهلام دهداتهوه:[١٤] (السلام عليكم ورحمة الله) ، (السلام عليكم ورحمة الله)! جا تۆ ئاگاداربه كه ئائهوه ڕاستهو له پێغهمبهرى خوا (ﷺ) پاشان له (ابوبكر) و (ابن مسعود) و (علي بن ابي طالب) و (عمار بن ياسر) و (نافع بن الحارث بن عبدالحارث) دوايى له (عقلمة) و (أبي عبدالرحمن السلمي) و (أسود بن يزيد) و (ابراهيم النخعي) و (خيثمة)، وه لهوانهى دواى ئهوان: (سفيان الثوري) و (الحسن بن حي) و (أحمد بن حنبل) و (اسحاق) و (أبي ثور) و غهيرىئهوانيش وه جهماوهرى زانايانى فهرموودهناس، وه تهنانهت ههندێك لهوانهى باسمان كردن به فهڕزى دهزانن.

جا ئهگهر خۆت لهوه به بهرزتر دهگرى كه له پشت ئهوانهوه نوێژ بكهى ئهوه بێگومان بهو ڕهفتارهت جگه لهخۆت زيان له هيچ كهس نادهى، وه (حسبنا الله ونعم الوكيل).

١١) پاشان باسى ئهوهت كردوه لهدواى نوێژ دهپاڕێتهوه، ئهوه شتێكى باشه، خواى بهرز فهرموويهتى:﴿أُدعونِي أَسْتَجِبْ لكم﴾ (غافر :٦٠)، واته: لێم بپاڕێنهوه بهدهنگتانهوه دێم.

وه گووتووته نوێژى نيوهڕۆ لهسهرهتاى لادانى ڕۆژ (أول زوال الشمس) دا دهكات، جا بێگومان ئهوه چاكتره مهگهر له هاوين لهكاتى بهتين دا، چونكه له فهرموودهى (صحيح) ى پێغهمبهر (ﷺ) دا هاتووه كه پرسيارى لێكراوه دهربارهى چاكترين كردهوه! ئهويش فهرموويهتى: (ألصلاة في أول وقتها) نوێژ له سهرهتاى كاتهكهيهوه، ههروهها لهڕێيهكى ڕاستهوه هاتوه كه دواخستنيشى مادام لهكاتى خۆى نهچێته دهرێ مهوداى ههيه، وههيچ كهسێكمان پێ شك نايهت له مسوڵمانان كه ڕێى له نوێژ گرتبێ له سهرهتاى كاتهكهيهوه، تاكو

---

١٤ بۆيه ئهو پرسيارهى كردووه چونكه ماليكىيهكان يهك جار سهلام دهدهنهوه ڕووبهڕووى قيبله بهبێ ئاوڕدانهوه بهلاى ڕاستو چهپدا.

ڕێی تێ بچێ له نوێژی ئەو کەسە بپرسی کە لە پشت کەسێکەوە دەیکات کە لەوکاتەدا نوێژ دەکات، وە (حسبنا الله ونعم الوکیل).

١٢) بەڵام عادەتی بەرز کردنەوەی هەردووك دەست لەکاتی هەموو (الله اکبر) ەکان دا، ئەوە لە سوننەتی (صحیح) ی پێغەمبەر (ﷺ) دا هاتوە، وە سەیر ئەوەیە کە لەو کتێبەی (الموطأ) یش دا هەیە کە ڕەنگە بینیبێتتان، بەڵام کتێبەکانی دیکەی زانایان و کتێبەکانی فەرموودە (دواوین الحدیث)، ئەوە لەم وڵاتانەی ئەندەلووس دا کەمتر کاریان پێ دەکرێ، وە من دەمویست کە ئەوانەت بۆ باس بکەم کە ئەوەیان نەقڵ کردوەو زۆر بەتوندی جەختیان لە سەر کردوە، بەڵام ئەوەندەم بەسە کە (أشهب) و (ابن وهب) و (أبا المصعب) فەرموودەی دەست بەرز کردنەوەیان لەپێش ڕکووع و دوای ڕکووع لە قسەو کردەوەی مالیك گێڕاوەتەوە، جا ئەگەر ڕازی نی نوێژی لەدواوە بکەی ئەوە بیروڕای خۆتت لەوبارەوە بەسە!

وە براگیان بزانە کە (ابن عمر) هەرکەسێکی دیبایە نوێژی کردباو هەردووك دەستەکانی لەکاتی ڕکووع و سوجدەدا بەرز نەکردبانەوە دەنکە چەوی تێ دەگرت. ئەوانەیش کە وایان کردوە زۆر لەوە زیاترن کە نەزانەکان نەیانناسن).[١٥] پێم وایە دوای ئەو ڕوونکردنەوانەی زانای پایەبەرز (ابن حزم) یش؛ ئاگاداریی و بنچینەی سێیەم پێویستی بە هیچ ڕوونکردنەوەی دیکە ناکات، خوا بە چاکترین شێوە پاداشتی ئەوکەڵە زانا موجتەهیدە بداتەوە.

١٥ بڕوانە: (رسالة في الامامة في جواز الاقتداء بالمخالف في الفروع) نووسراوی: الامام المجتهد ابي محمد علي بن حزم الطاهري الأندلسي ص ١٢٣ تا ١٢٩، کە لەگەڵ (رسالة الالفة بين المسلمين) چاپ کراوە.

ئاگاداری چوارەم

{مادام ئەو خواپەرستی‌یانەی کە لە بازنـەی سوننەتدابەچەند شێوەیەکی جۆراوجۆر دەگرێن هەموویان دروست و ڕەوا بـن، جا چ لـە خێرو پاداشتدا یەکسان بن، چ بەرزی‌و نزمی (تفاضل) یـان لـە نێوانـدا هـەبێ، وە چ بابای خواپەرست (عـابد) سەرپشك (مختـار) بێ لـە هـەڵبژاردنی جۆرێکیـان داو چ جیاوازی‌یەکـەیان بـۆ حاڵەتـە جیاجیاکان بێت، بـەڵێ مادام وابێ سوننەت و پەسند وایـە هـەرجارە بەجۆرێکیان ڕەفتار بکرێ، نەك هەر لەسەر جۆرێکیان بـەردەوام بێ یاخود دوو جۆریان لەیەك کات دا کۆ بکاتەوە}:

دیارە ڕەچاوکردن‌و کار پێ کردنی ئەم ئاگاداری‌و بنچینە گرنگەش ڕۆڵێکی گـەورە دەگـێڕێ لـە پاراسـتنی برایـەتی‌و تـەبایی و یـەکڕیزی کۆمـەڵ‌و کۆمەڵگای ئیسلامیداو، بژار کردن‌و پاککردنەوەی لە زۆر تێك گیران‌و شەڕە دنووکەی فامکالانەو فەقیرحالانە کە لە سەر حیسابی یەکلاکردنەوەی کێشە سەرەکی‌و چارەنووسسازەکان دێنە گۆڕێ‌و کۆمـەڵێك قوڵە شـەڕی وەهمـی نێوخۆ لەنێو مسوڵمانانـدا پەیدا دەکەن‌و دوژمن‌و ناحـەزانی خـواو کۆمەڵ و کۆمەڵگای مسوڵمانیش شادو خەنی دەکەن.

ئینجا بائـەم ئاگاداری و بنچینە گرنگـەش بخەینـە بـەر تیشك‌و ڕۆشنایی یەکی‌دیکە لە زانا پایە بەرزو هەڵکەوتووە پێشینەکانمان کە (شیخ الاسلام ابن تیمیە) یە ڕەزاو ڕەحمەتی خوای لێ‌بێ، ئەو پێشەوا شارەزاو پارێزکارو فیداکارە لە یەکێك لە فتواکانی دا[١٦] لەوبارەوە گوتوویەتی:

(... تێکڕای جۆرە خوا پەرستی‌یەکان چ گوتـەیی بـن، چ کردەیی، ئەگـەر بەشێوەیەك گێڕرابنـەوە کـە دروستە پێیانـەوە پابـەند بین، هیـچ کامیـان ناپەسـەند نـین، بـەڵکو هـەموو ئـەو جۆرانـە شـەرعی‌و دروسـتن وەك لـە

---

١٦ بڕوانە: (مجموع الفتاوى) ج ٢٤ ص (٢٤٢) تاكو (٢٥٢).

جۆرەكانی نوێژی ترس (صلاة الخوف) دا باسمان كردوە، وە لە دوو جۆرەكانی بانگدان دا، بە (ترجیع) و بەبێ (ترجیع)، وە لە دوو جۆركانی قامەت كردندا: بەجووتی یان بەتاكی[17]، وە هەروەك دەربارەی جۆرەكانی تەحییاتو جۆرەكانی (استفتاح) و جۆرەكانی (استعاذة)[18] و جۆرەكانی قورئان خوێندنو جۆرەكانی (الله اكبر) ە زیادەكانی جەژن و، جۆرەكانی نوێژی مردوو و سەجدەی سەهوو و دووعای قونووت پێش یان پاش ڕكووع و (تحمید)[19] كردن بەهێشتنەوەی (و) یان بەلابردنی و، غەیری ئەوانەش باسمان كردوە.

بەڵام جاری واش هەیە هەندێك لەو گێڕراوانە (المأثورات) بە پەسەندتر و چاكتر دادەنرێ و بەسەر هەندێكی دیكەدا هەڵدەبژێررێ هەركات بەڵگەیەك هەبێ ئەوە پێویست بكات، بەڵام ئەوەی تریش بە ناپەسند دانانرێ.

وە شتێكی ڕوونە كە ئینسان لەیەك كاتدا بۆی ناكرێ كە لە جۆرەكانی خوا پەرستیدا دوو جۆر كۆبكاتەوە، بۆی نالوێ كە دوو تەحییات پێكەوە بخوێنێ، یان دوو جۆرە قورئان خوێندن پێكەوە ، وە ناتوانێ دوو جۆرە نوێژی مردوو وێكڕا بكات، وە ئەگەر ئەو شتانە هەموویان بەیەك جارو لەیەك كاتدا بكات ئەوە شتێكە قەدەغەكراوەو كۆكردنەوەی ئەو جۆرە خواپەرستییانە جاری وا هەیە حەڕام و جاری واش هەیە ناپەسەندە.

وە نەچی تەماشای ئەوانە بكەی كە حەز دەكەن هەندێك لەو شتانە پێكەوە كۆبكەنەوە وەك ئەوەی هەندێكیان هەموو جۆرە صەڵەواتەكانی كە لە پێغەمبەر (ﷺ) گێڕراونەوە كۆی كردوونەوەو لێكی داونو ئەو جۆرە دووعایە لێكدراو (ملفق) ەی پێ پەسەند بووە! وە دەربارەی ئەو

---

(17) واتە: (الله اكبر) ەكان چوار جارو (أشهد أن لا اله الا الله) و (اشهد ان محمداً رسول الله) وەك بانگ دوو دوو بڵێ، یان (الله اكبر) ەكان دووان و شایەتییەكانیش تاك تاك بن.

(18) مەبەست (اعوذ بالله من الشیطان الرجیم) گوتنە كە چەند جۆرێكی هەیە.

(19) واتە پاش گوتنی (سمع الله لمن حمده) بگوترێ: (ربنا ولك الحمد) یان (ربنا لك الحمد).

فەرموودەیەی کە (بخاری و مسلم) لە أبوبکر الصدیق - خوا لێی رازی بێ - ی دەگێڕنەوە کە لەکاتێکدا بە پێغەمبەری(ﷺ) گوت: دووعایەکم فێر بکە کە لە نوێژەکەم دا پێی بپاڕێمەوە، فەرمووی:

(قل: اَللّهُمَّ اِنّي ظَلَمْتُ نَفْسي ظُلْماً كَبيراً وفي رواية كثيراً وإنّهُ لا يَغْفِرُ الذُنُوبَ إلاّ أَنْتَ، فَاْغفِرْ لي مَغْفِرةً مِنْ عِنْدِكَ و اْرحَمْني اِنَّكَ اَنْتَ الغَفُورُ الرَّحِيْمُ)

-بەڵێ لەبارەی ئەم فەرموودەیەوە - گوتوویەتی: وا باشە بڵێ: (كثيراً كبيراً) هەروەها لە وێنەی ئەمەدا لە شتەکانی تردا هەمان ڕای هەبووە! جا بێگومان ئەم ڕایە بێ هێزە، چونکە:

یەکەم: ئەوە سوننەت نیە بەڵکو پێچەوانەی سوننەتە ئاخر پێغەمبەر (ﷺ) ئەو دوو وشانەی وێکڕا نەگوتوون، بەڵکو جارێك ئەمو جارێکی تر ئەوی دیکەی فەرمووە، جا مادام ڕاست بێ هەردووکیان لەوەوە گێڕرابنەوە کەواتە کۆکردنەوەیان سوننەت نیە بەڵکو هەرچەندە دروست (جائز) یش بێ بیدعەتە.

دووەم: کۆکردنەوەی هەموو بێژە (لفظ) ەکانی دووعایەك یان جۆرە زیکرێك بەمەبەستی خواپەرستی (تعبد)، وەك کۆکردنەوەی سەرجەم جۆرەکانی قوڕئان خوێندنی قوڕئان خوێنەکانە بەمەبەستی قوڕئان خوێندنو بیر لێ کردنەوە لەگەڵ جۆراوجۆر بوونی واتاکان - نەك بەمەبەستی دەرس گوتنەوەو لەبەرکردن کە ئەمە دروستە -، وەك ئەوەی کە لە نوێژدا ئەم ئایەتانە ئاوا بخوێنێ:

١) ﴿...في قلوبهم مرض فزادهم الله مرضاً ولهم عذاب أليم بما كانوا يكذبون﴾ (البقرة:) ﴿... بما كانوا يُكَذِّبونَ﴾.

٢) ﴿ربنا باعد بين أسفارنا﴾ (السبا:) ﴿بَعِّدْ بَيْنَ أسفارنا﴾.

٣) ﴿وما الله بغافل عما تعملون﴾ (هود:) ﴿...عَمَّا يَعْمَلُونَ﴾.

٤) ﴿... ويضع عنهم إِصْرَهم﴾ (الاعراف:) ﴿... آصارَهُمْ﴾.
٥) ﴿وَأَرْجُلِكُمْ الى الكعبين﴾ (المائدة:) ﴿وأَرْجلَكُمْ﴾.
٦) ﴿... ولا تقربوهن حتى يَطْهُرْنَ﴾ (البقرة:) ﴿حتى يَطَّهَّرْنَ﴾.
٧) ﴿ولا يحل لكم أن تأخذوا مما آتيتموهن شيئاً الاّ أَنْ يَخافا...﴾ (البقرة:)
﴿الاّ أَنْ يُخافَا..﴾.
٨) ﴿... أَوْلا مَسْتُمُ النِّساءَ...﴾ (المائدة:) ﴿... أَوْ لَمَسْتُمْ..﴾.

وه بێگومان ئەو جۆره (قورئان خوێندنه) بیدعەتێکی ناپەسەندو ناقۆڵایه.

سێیەم: تەنانەت زیکره بە ڕەوا دانراوەکانیش پەسەند نیه کە لێك بدرێن، – و زیکرێکی دیکەیان لێ پێکبهێنرێ بۆ وێنه ئەگەر یەکێك بێنێ لەو فەرموودەیەی کە (ابن مسعود) دەربارەی تەحییات گێڕاویەتەوه، وشەی: (التحیات والصلوات) لەگەڵ وشەی: (الزاکیات) ی تەحییاتی (عمر بن الخطاب) و وشەی: (المبارکات) ی (ابن عباس) پێکەوە کۆبکاتەوە کە سەرەنجام تەحییاتەکەی ئاوای لێبێ: (التحیات لله والصوات والطیبات والمبارکات والزاکیات). ئەوە بەوشێوەیە ڕەواو پەسەند نیه، کەواتە غەیری ئەو جۆره زیکره چاکتر پەسەند نیه.

چوارەم: ئەم ڕەفتاره کەسێك دەیکات کە پێی وایه هەتا پیت و بێژەکان زیاتر بن چاکتره، بەڵام جاری واهەیه واتاکەی کەمترو بگره گۆڕانیشی بەسەردا دێ، وه ئەو کەسه ئەگەر چاك له فەرموودەکانەوه ڕامابایه دەیزانی کە هەرکامێکیان مەبەست دێنێتە دی هەرچەندەهەندێکیان باشتر بیهێنێتە دی، چونکه کە دەڵێ: (... ظلماً کثیراً) ئەوه بێگومان هەر کاتێك شت زۆر بوو ئەوه گەورەشه له واتادا، وه هەرکاتێك گەوره بوو ئەوه زۆریشه.

وه له کاتیك دا دەڵێ: (اللّهم صَلِّ علی مُحَمَّدٍ وعلی آلِ محمد) یان دەڵێ: (اللهم صل علی محمد و أَزْواجِهِ وذُرِّيَّتِهِ) ئەوه بێگومان هاوسەرەکانی و

وەچەکەیشی هەر لەجوغزی (آل)ەکەی دان یان خودی (آل)ەکەینی، جا کاتێك کۆی کردنەوەو گوتی: (علی آل محمد وعلی ازواجه و ذریته) ئەوە دیارە لە دەقە شەرعی‌یەکانەوە ڕانەماوە.

پوختەی قسان: ئەگەر یەکێك لە دوو زیکرەکان لە ئەسڵی واتادا لەگەڵ ئەوی تر یەکی دەگرتەوە، ئەوە وەك ئەو دوو جۆرە قورئان خوێندنانەن کە یەك واتایان هەیە، بەڵام ئەگەر واتایان جۆراوجۆر بوو ئەوە وەك ئەو دوو جۆرە قورئان خوێندنانەن کە واتایان جیاجیایە، وە لە هەردووك حاڵانیشدا لەیەك کاتدا کۆکردنەوەیان دروست نیە.

بەڵام کۆکردنەوەی نوێژەکانی ترس یان تەحییاتەکان یان قامەت کردنەکان... هتد دوو جۆریان پێکەوە کۆبکرێنەوە - لەیەك کات دا - ئەوە بە یەکدەنگی هەموو مسوڵمانان قەدەغەیە. ئینجا ئەگەر ئەو خواپەرستی‌یە گوتەیی و کردەیی‌یانە پێویست بێ بە شێوەیەك لە شێوەکانیان هەر بکرێن - وەك قورئان خوێندن بەپێی هەندێك لە جۆرەکانی قورئان خوێندن - ئەوە مەرج نیە کە هەرکەسێك وا بکات حەتمەن لەسەر چاکترین شێوەی - بەلای خۆیەوە - ئەنجامی دابێ، بەڵکو دەبینی ئەو مەسەلەیە چاکتر (أَفْضَل)ی هەر تێدانیە، بەڵکو ڕێ(ڕێگە)یەکانی حاجی‌یانە بەرەو مەککە، چونکە خەڵکی هەر ناوچەیەك لەڕێگای خۆیانەوە حەج دەکەن‌و هەڵبژاردنیشیان بۆئەو ڕێیە لەبەر ئەوە نیە کە باشترە، تاکو حەجەکەیان لە حەجی خەڵکی‌تر باشتر بێت، بەڵکو هەر دەبووایە بەڕێیەك دا بچن‌و ئەو ڕێیەیان گرتوە یان لەبەر ئاسانی یان لەبەر هەرهۆیەکی تر، هەرچەندە هەمووشیان یەکسانن.

کەواتە پێویستە جیاوازی بخرێتە نێوان هەڵبژاردنی هەندێك لە ڕووە شەرعی‌یەکانی مەسەلەیەك لەبەر چاکی لە زاتی خۆی‌دا بەلای هەڵبژێرەریەوە، وە هەڵبژاردنی یەکێکیان لەبەر ناچاری‌و پێویستی، کە بەهۆی ئاسانی یان هۆیەکی دیکەوە هەڵبژێرراوە.

دیاره زانایانی پێشینیش هەر کامێکیان بە شێوەیەکی شەرعی قورئانی خوێندوەو نوێژی کردووەو پاراوەتەوەو زیکری کردوە، وە هاوەڵە هاوشوێن‌و هاو چەرخەکانیشی ئەو شێوەیەیان لێ وەرگرتوە، جا دەبینی ئەو شێوانە یەکسانن یان هەندێکیان چاکترن.

پاشان زانایانی پاشین (خلف) هی وایان تێدا پەیدا بووە کە ویستوویەتی وا پێشان بدات کە ئەو ڕایەی هەڵی بژاردوە لەبەرچاکی هەڵی بژاردوە، یەکی دیکەش هاتوەو بەرپەرچی داوەتەوە ئیدی لەوەوە بگرەو بەردەو مشت‌و مڕی لەسەر ئارەزوو دامەزراوو سەرلێشێوێن سەریان هەڵداوە! چونکە دەبینی هەردووك شێوەکان لەلای خواو پێغەمبەرەکەی وەك یەکن، کەچی هەر کۆمەڵێك ڕێبازی خۆی پێ باشترەو هەرکەسێکی خۆش دەوێ کە لەو بارەوە لەگەڵیەتی‌و پشت لەوانەش دەکات کە شێوەکەی تری دەکەن، بەو جۆرە ئەوەی کە خوا وەك یەکی‌تێدا داناون بەرزی‌و نزمی‌یان تێدا پەیدا دەکەن‌و، ئەوەش کە خوا بەرزی و نزمی تێدا داناون وەك یەکیان تەماشا دەکەن.

جا ئەمە دەروازەیەکە لەو دەروازانەی کە جیاوازی‌و پەرتەوازەیی‌یان لێوە هاتۆتە نێو ئوممەت، کە بێگومان قورئان و سوننەت نەهی‌یان لێ‌کردوە، وە پێغەمبەر (ﷺ) نەهی لەخودی ئەم جۆرە جیاوازی‌و کێشمە کێشە کردوە لە فەرموودەی ڕاست (صحیح) ی خۆی‌دا[20] ....

---

٢٠ عِن نَزالِ بن سَبْرَةِ عِن ابن مسعود رضي الله عنه أَنَّهُ سَمِعَ رَجُلاً يَقرأُ آيةً سَمِعَ النبي (ﷺ) قَرَأَ خِلافَها فأخذتُ بيدِهِ فَانطلقتُ به الى النبي (ﷺ) فقال: كِلاكما مُحْسِنٌ فاقرآ ... رواه البخاري.

واتە: ابن مسعود دەڵی گوێم لە پیاوێك بوو ئایەتێکی خوێند کە لە پێغەمبەرم (ﷺ) بیستبوو بەجۆرێکی تری خوێندبوو، بۆیە دەستم گرت و بردمە لای پێغەمبەر (ﷺ) ئەویش فەرمووی: هەردووکتان چاکتان خوێندوە بیخوێنن...

(ابن تيمية) ڕەحمەتی خوای لێ بێ دوای ئەوەی ئەو فەرموودەیەی هێناوە لەکتێبی: (اقتضاء الصراط المستقيم) ج ١ ص (١٢٤)، دا گوتوویەتی: بزانە کە زۆربەی کێشەو جیاوازی نێو ئوممەت کە دەبێتە

مایەی شوێن کەوتنی هەواو ئارەزوو، لەم جۆرەیە: ئەویش ئەوەیە کە هەرکام لەو دووانەی ڕایان جیاوازە، لەوەدا کە ئیسپاتی دەکات پێکاویەتی، بەڵام لەوەدا کە نەفی کردوە بەهەڵەدا چووە، هەروەك چۆن هەردووك قورئان خوێنەکان لەو جۆرە خوێندنەدا کە بۆ خۆی خوێند بووی پێکابووی، بەڵام لە بە هەڵە دانانی خوێندنی بەرامبەرەکەیدا بەهەڵەدا چوو بوو، وە بێگومان زۆربەی نەزانی بەهۆی نەفییەوەیە کە بریتیە لە بڕوا پێ نەبوون‌و بە درۆدانان، نەك لە ئیسپات کردنی دا، چونکە ئاگادار بوونی ئینسان لەو شتانە کە ئیسپاتیان دەکات ئاسانترە لە ئاگاداری لەوەی کە نەفی دەکات..

ئینجا جۆرەکانی جیاوازی جیاوازی (اختلاف) یش بەگشتی دووانن: جیاوازی جۆراوجۆر (اختلاف التنوع)، وە جیاوازی پێکەوە دژ بوون (اختلاف التضاد)جیاوازی جۆراوجۆریش چەند شێوەیەکی هەن، بۆ وێنە:

ا) ئەوە کە هەردووك قسەکان یان کردەوەکان ڕاست‌و ڕەوا بن، وەك ئەو جۆرە قورئان خوێندنانەی کە هاوەڵان تێیان دا کەوتوونە مشت‌و مڕەوە، هەتا پێغەمبەری خوا (ﷺ) سەرزەنشتی کردوون لەسەر مشت‌ومڕو فەرموویەتی: هەردووکتان چاکتان خوێندوە، هەروەها جیاوازی لە جۆرەکانی بانگ دان‌و قامەت خوێندن‌و (استفتاح) و تەحییات‌و نوێژی ترسێتی و (الله اکبر) ەکانی جەژن‌و (الله اکبر)ەکانی نوێژی جەنازەو ... هتد کە هەموو جۆرەکانیان دروستن، هەرچەندە بگونجێ بگوترێ کە هەندێکیان چاکترن.

پاشان دەبینی زۆر لە ئوممەت لەو بارەوە بە جۆرێك کەوتوونە کێشەو مشت ومڕەوە کە بۆتە هۆی شەڕو کوشتار لەنێو چەند کۆمەڵێکیان دا لەسەر ئەوە کە ئایا قامەت وشەکانی دوو دووبن یان تاك تاك، وە ئەو جۆرە بابەتانە، وە بێگومان ئەمەش حەرامێکی گەورەیە، وە هەندێکیان – بەهۆی ئەو جۆرە بیرکردنەوەیەوە – ئەگەر نەشگەیشتبنە ڕادەی شەڕو کوشتار دەبینی زۆریان مەیل‌و ئارەزووی یەکێك لەو جۆرانەیان چۆتە دڵ و پشتیان لە جۆرەکانی‌تر کردوە یاخود نەهی‌یان لێ دەکەن‌و، بەوجۆرە ڕەفتارانەش کەوتوونە بەر هەڕەشەو نەهی پێغەمبەرەوە (ﷺ).

ب) ئەوەیە کە هەردووك قسەکان یەك نێوەڕۆکیان هەیە بەڵام دەربڕینەکانیان جیاوازن، وەك ئەوەی زۆر لە خەڵکی دەکەونە مشت‌ومڕ و ڕای جیاوازەوە دەربارەی بێژەی سزا شەرعی‌یەکان وتەعبیری بەڵگەکان‌و ناونانی ناوبراوەکان‌و دابەشکردنی یاساکان‌و... هتد، پاشان نەفامی‌و ستەم دەبنە فاکتەری مەدح کردنی کۆمەڵێك‌و زەم کردنی ئەوی تر.

ج) شێوەیەکی تر ئەوەیە کە واتاکان لەیەك جیان بەڵام دژی یەکتر نین: ئەم قسەیەش ڕاستەو ئەوی تریش ڕاستە، هەرچەندە مانای یەکێکیان عەینی ئەوی دیکە نیە، ئەمەش لە کێشەو مشت‌ومڕەکان دا زۆر زۆرە.

د) شێوەیەکی دیکەش ئەوەیە کە هەردووك ڕێیەکان دروستن، بەڵام پیاوێك یان کۆمەڵێك ئەم ڕێیەیان گرتوە، کۆمەڵێکی دیکەش ڕێیەکەی ترو هەردووکیشیان لە ئیسلام دا پەسەندو چاکن، پاشان نەزانی یان ستەم دەبێتە مایەی زەم کردن یان بە چاکتردانانی یەکێکیان بەبێ نیازێکی باش، یان بەبێ زانیاری، یان بەبێ زانیاری‌و بێ نیازی باش...

وە ئەم بەشە کە ناومان لێ ناوە: جیاوازی جۆراوجۆر (اختلاف التنوع). بێ دوودڵی هەردوو تەرەفی جیاواز پێکاویانە، بەڵام خراپ ئەوەیانە کە ستەم و دەستدرێژی دەکاتە سەر ئەوی تر، وە قورئانیش ئەوەی ڕاگەیاندوە کە هەرکام لەو دوو لایە لەوحاڵانەدا چاکن و شایستەی مەدحن بەمەرجێك دەستدرێژی پەیدا نەبێ، وەك خوای پەروەردگار فەرموویەتی: ﴿ماقطعتم من لينة أو تركتموها قائمة على أصولها فبإذن الله﴾ الحشر – ٥ – واتە: هەر دارخورمایەك کە بڕیوتانە یان لەسەر ڕەگو ریشەکەی هێشتووتانەتەوە ئەوە

جاپێویستە ئەم جۆرە خواپەرستی‌یانە بەبێ بەڵگەی شەرعی هەندێکیان بەسەر هەندێکیاندا بەرز نەکرێنەوە، وە کە یەکێکیان لەبەر ناچاری جێبەجێ کردنی ئەرکی خواپەرستی دیاری دەکرێ، نەکرێتە بەڵگەی چاکتربوونی، چونکە ئەگەر خوا لەسەرێ پێویست کردم کۆیلەیەك ئازاد بکەم یان نوێژێك بەکۆمەڵ بکەم، ئەوە وا داخواز دەکات کە یەکێك ئازاد بکەمو نوێژ بەکۆمەڵ بکەم، بەڵام مەرج نیە ئەو کارە لەغەیری خۆی چاکتر بێت، بگرە دەبینی بە هیچ شێوەیەك چاکتر نیە.

بەڵکو بۆ بەچاکتر دانانی کارێك حەتمەن دەبێ سەرنج بدرێ، پاشان ئەگەر گریمان بە بەڵگەی شەرعی دەرکەوت کە فلان کارە چاکترە، نابێ ڕەخنە لەو کەسەش بگیرێ کە ئەوەی دیکەیان دەکات مادام دروستە، وە نابێ لە سۆنگەی ئەوەوە کە چاکترین خەڵکی لێ بسڵەمێنرێتەوە، وە نابێ چاکی‌ی چاکترەکەش لەو ئەندازەیە کە شەریعەت دیاری کردوە لێ‌ی زیاد بکرێ، چونکە دەبینی بەرزی و نزمی‌یەکە کە شتێکی کەمە.

بەڵام لێرەدا مەسەلەیەکی گرنگ هەیە کە لەوەی‌پێشەوە پەیدادەبێت، ئەویش ئەوەیە کە لەکاتی یەکسان بوون یان چاکتر بوونی بارێکیان، کام لایە بۆ ئینسان باشترە: هەر لەسەر جۆرێکیان بەردەوام بێت، یاخود جارێك ئەم جۆرەیانو جارێکی تر جۆرەکەی دیکەیان بکات، وەك چۆن پێغەمبەر (ﷺ) کردوویەتی؟!

بەفەرمانی خوا بووە...، چونکە هاوەڵانی پێغەمبەر (ﷺ) کەوتبوونە کێشەوە دەربارەی بڕینەوەی درەختەکان هەندێکیان بڕیبوویانو ئەوانی دیکە نەیانبڕیبوون.
وە وەك فەرموویەتی: ﴿وداوُدَ وسُلَيْمانَ اِذْ يَحكُمانِ في الحَرْثِ اِذْنَفَشَتْ فيهِ غَنَمُ القَوْمِ وكُنّا لِحكْمِهِمْ شاهدين. فَفَهَّمْناها سُلَيْمان وكلاً آتَيْنا حُكْماً وعِلْماً..﴾ الانبياء – (٧٨، ٧٩).

وە لەوەدا کە پێغەمبەر (ﷺ) لە ڕۆژی (بني قريظة) دا هەم دانی بە هەڵوێستی ئەوانەدا هێنا کە نوێژی عەسریان لەکاتی خۆیدا دەکردو هەم بە ئی ئەوانەش دا کە دوایان خست هەتا گەیشتنە لای (بني قريظة)
وە وەك لە فەرموودەی پێغەمبەردا (ﷺ) دەبینرێ کە فەرموویەتی: (اذ اجتهد الحاكم فاصاب فله اجران واذا اجتهد فاخطأ فَلَهُ أجْرٌ) وە وێنەی ئەوە زۆرن.

هەندێك كەس هەیە لەسەر جۆرێكیان كە هەڵی بژاردوە یان پێی چاكترە بەردەوام دەبێ و پێی وایە كە بەردەوام بوونی لەسەر ئەو جۆرە چاكترە، بەڵام زۆربەی خەڵكی بەردەوام بوونەكەی هەر نەریتێكەو بۆ دڵڕاگرتنی دۆستو نزیكانی و ڕەچاو كردنی ئەو عادەتەی كە هاوەڵانی و هاوڕێبازانی خوویان پێوەگرتوە پێیەوە پابەندە نەك لەبەر ئەوەی پێی چاكترە.

بەڵام هەڵوێستی ڕاستو ڕەوا ئەوەیە كە بگوترێ: ئەنجام دانی هەموو جۆرەكان - كە مایەی شوێنكەوتنی پێغەمبەرە (ﷺ) كە بێگومان لەوەدا پابەندی بە ڕێبازی پێغەمبەرو كۆمەڵی مسوڵمانانەوەو زیندووكردنەوەی ڕێو شوێنەكەیو كۆكردنەوەی دڵی ئۆممەت و بەهرەمەند بوون لە تایبەتمەندییەكانی هەركام لەو جۆرە خوا پەرستییانە هەیە - چاكترە لەبەردەوام بوون لەسەر جۆرێكی تایبەت كە پێغەمبەریش (ﷺ) دەوامی لەسەر نەكردوە، لەبەرئەم هۆیانە:

<u>یەكەم</u>: ئەمەیە شوێن كەوتنی سوننەتو شەریعەت چونكە مادام پێغەمبەر (ﷺ) جارێك ئەمەی كردبێتو جارێك ئەمی دیكەو لەسەر یەكێكیان دەوامی نەكردبێ، ئەوە بێگومان وەك ئەو كردن بریتییە لە كردنە سەرمەشقی و شوێنكەوتنی، واتە ئەوە بكرێ و بەو شێوەیە بكرێ كە ئەو كردوویەتی چونكە ئەو كردوویەتی.

<u>دووەم</u>: ئەوە دەبێتە مایەی كۆكردنەوەی دڵی ئەندامانی كۆمەڵو پێكەوە هۆگر بوونیانو لاچوونی زۆر جۆرە جیاوازیو پەرتەوازەییو شوێن كەوتنی ئارەزوو، وە بێگومان ئەوەش هەم بەرژەوەندییەكی گەورەو هەم لابردنی زیانێكی زلە كە قورئانو سوننەت هانیان داوین ئەو بەرژەوەندییە بێنێتە دیو ئەو زیانە دووربخەینەوە، خوای بەرز لەو بارەوە فەرموویەتی: ﴿واعتصموا بحبل الله جميعاً ولا تفرقـــوا﴾ ال عمران (١٠٣) وە فەرموویەتی ﴿ولا تكونـوا

﴿كَالَّذِيْنَ تَفَرَّقُوا وَاخْتَلَفُوا مِنْ بَعْدِمَا جَاءَهُمُ الْبَيِّنَاتُ﴾ آل عمران (١٠٥)، وه فه‌رموویه‌تی: ﴿إِنَّ الَّذِيْنَ فَرَّقُوا دِيْنَهُمْ وَكَانُوا شِيَعاً لَسْتَ مِنْهُمْ فِي شَيْءٍ﴾ الانعام (١٥٩).

سێیه‌م: به‌هۆی ئه‌و ڕه‌فتاره‌وه شتی سوننه‌تو دروست له‌وه ده‌چێته ده‌ر که وه‌ك فه‌رز ته‌ماشا بكرێ، چونكه به‌رده‌وام بوون له‌سه‌ر سوننه‌ت یان شتی دروست (جائز) وه‌ك فه‌رزی لێ ده‌كات، بۆیه ده‌بینی زۆر له‌و كه‌سانه‌ی كه ده‌وام له‌سه‌ر ئه‌و شته دروست و سوننه‌تانه ده‌كه‌ن ئه‌گه‌ر بگوازنه‌وه بۆ جۆرێكی دیكه هه‌ست به دڵته‌نگیو نامۆیی ده‌كات زیاتر له‌وه‌ی زۆر له فه‌رزه‌كان بچوێنێ، له‌سۆنگه‌ی ئه‌و خوو پێگرتنه‌وه كه شتی په‌سه‌ندو دروستی له‌لا وه‌ك فه‌رز لێ كردوه.

چواره‌م: وه به‌و شێوازه كه‌ڵك و به‌رژه‌وه‌ندی هه‌ركام له‌و جۆرانه ده‌ستگیر ده‌بێ، چونكه هه‌ركام له‌و جۆرانه تایبه‌تمه‌ندی‌یه‌كی هه‌ر هه‌یه ئه‌گه‌ر كه‌میش بێت چ جای ئه‌گه‌ر یه‌كسانیش بێ له‌گه‌ڵ ئه‌وه‌ی تردا، پێشتریش باسمان كرد كه جاری وا هه‌یه شتێكی به‌سه‌ردا هه‌ڵبژێردراو (مرجوح) له‌چه‌ند حاڵێكدا ده‌بێته هه‌ڵبژێرراو (راجح).

پێنجه‌م: وه به‌و ڕه‌نگه زۆر له‌و باره گرانو كۆتو زنجیرانه‌ی كه شه‌یطان به‌بێ به‌ڵگه‌یه‌ك له كتێبی خواو زانیاری‌یه‌كی به‌جێماو خستوونیه سه‌ر پشتو ده‌ستو پێو گه‌ردنی ئۆمه‌ته‌وه لاده‌چن، چونكه به‌رده‌وام بوونی ئینسان له‌سه‌ر كارێكی دروست (جائز) به جۆرێك كه هه‌ڵی بژێرێ به‌سه‌ر غه‌یری ئه‌و كاره‌دا، وه وای لێ بكات كه هه‌ر كه‌سێك وه‌ك وی بكات خۆشی بوێو ئه‌وه‌ی وا نه‌كات نه‌ك هه‌ر خۆشی نه‌وێ بگره بیبوغزێنێ له‌به‌ر ئه‌وه‌ی وازی له‌و كاره هێناوه كه ئه‌و ده‌یكات، پاشان ئه‌وه ببێته هۆی فه‌وتاندنی گه‌لێك هه‌قو مافی برایه‌تی كه ده‌بێ بۆی جێبه‌جێ بكات، له ئاكامی ئه‌مه‌دا ئه‌و جۆره بۆچوونه هه‌ڵه‌و خواره‌و ده‌بێته كۆڵێكی قورسو كۆتو پێوه‌ندێك له‌ده‌ستو گه‌ردنیدا و ناهێڵێ هه‌ندێك له‌و ئه‌ركه ئه‌نجام بدات كه فه‌رمانی پێ كراوه، به‌ڵكو تووشی هه‌ندێك له‌و ناشه‌رعی‌یانه‌شی ده‌كات كه قه‌ده‌غه كراون.

وە ئەو ئەندازەیەی کە باسم کرد زۆر ڕووی داوە، چونکە لە ئەنجامی بەردەوام بون و هۆگری بەو حاڵەوە کە باسمان کرد، بڕوا پێ بوون و خۆشویستنی ناشەرعی پەیدا دەبێ، پاشان ئەمیش سەردەکێشێ بۆ مەدح و زەم و فەرمان پێ کردن و قەدەغە کردنی بە ناهەق، دواییش ئینسان پەلکێش دەکرێ بۆ جۆرێك لە دۆستایەتی و دوژمنایەتی ناڕەوا لە ڕەگەزی خوو و خدەی نەفامێتی وەك خوو و خدەی ئەوس و خەزرەج لەسەردەمی نەفامێتیدا.

ئینجا دوای ئەوە سەردەکێشێ بۆ بەخشین و دەست گرتنەوەو کابرا ماڵەکەی لەو پێناوەدا دەبەخشێ بەشێوەی سوننەت و فەڕز وە غەیری ئەوەش بێ ئەوەی ڕووێکی شەرعی هەبێ، وە بەپێچەوانەشەوە ئەوەی کە شەرع فەرمانی بە بەخشینی کردوە لەشێوەی فەڕز و سوننەتدا نایبەخشێ، پاشان سەرەنجام سەردەکێشێ بۆ جەنگ و کوشتار وەك لە هەندێك لە سەرزەمینی ڕۆژهەڵات دا ڕووی داوە.[11]

دیارە سەرچاوەی ئەو حاڵەتەش بریتیە لە بەچاکتر دانان و بەردەوام بوون لەسەر ئەوەی کە شەریعەت بە چاکتری دانەناوە. ئینجا ئەگەر بڕواو قەناعەت هەبوون بە چاکی و پەسەندی ئەو شتەش هۆکاری هەڵبژاردنیشی نەبێ، ئەوە هەر تەنها لەسۆنگەی بەردەوام بوون لە سەری خاوەنەکەی دووچاری ڕەفتارێکی نەهی لێکراو یان بەلای کەمەوە بە سەردا هەڵبژێردراو (مفضول)، دەبێت، ئاشکراشە کە جۆراوجۆر بوونی حاڵەتەکانیش لە جوغزی شەرعدا و بەو جۆرەی کە پێغەمبەر (ﷺ) کردوویەتی چاکترو تەواوترە.

---

١١ مەبەست ئەو سەر زەمینەیە کە ئێستا وڵاتانی وەك هیندو پاکستان و ئەفغانستان و ئێرانی لێ هەن، کە لەم ڕۆژگارەشدا ئەو جۆرە بیرکورتی و دەمارگیری و کرژییە هەر هەیەو بەردەوامە.

شەشەم: وە بەهۆی بەردەوام بوون لە سەر تەنها شێوەیەكیان وازهێنان لە بەشێك لە شەریعەت ڕوو دەدات و ئەوەش دەبێتە مایەی لە بیرچوونەوەو پشت گوێ خستنی هەتا وای لی دێ كە وەك شتێكی جیا لە ئایین دابنرێ، بە جۆرێك كە لە دڵی زۆر لە خەڵكی عەوامدا لە بازنەی شەریعەت دەردەهاویشترێ، وە لە دڵی خەڵكە تایبەتی‌یەكەش دا كردەوەو زانیاری‌یان لەیەك دەترازێن، چونكە زانایەكانیان دڵنیان كە ئەو جۆرە خوا پەرستی‌یانە بەشێكن لە ئایین، بەڵام ڕوونكردنەوەی ئەو حەقیقەتە پشت گوێ دەخەن یان لەترسی خەڵك یان بەمەبەستی گۆڕینەوەی ئایەتەكانی خوا بەنرخێكی كەم لە سەرۆكایەتی و سامان وەك پیشەی ئەهلی كیتاب، وەك چۆن دیتوومانە كە ئەو كەسەی عادەتی بەوەوە گرتوە كە وشەكانی قامەت بە تاك تاك یان جووت جووت ببیستێ، كاتێك جۆرەكەی دیكەی دەبیستێ و لێ‌ی دەسڵەمێتەوە، وەك ئەوە كە بانگێكی بیستبێ بانگی مسوڵمانان نەبووبێ!! هەروەها ئەو كەسەی كە عادەتی بەدووعای قونووتەوە گرتوە پێش یان پاش ڕكووع!

دیارە واز لێ هێنانی بە شتێكی شەرعیش دەبێتە هۆی پەیدابوونی دوژمنایەتی و بوغزو غەرەز لەنێو ئوممەت دا، خوای بەرز فەرموویەتی:

﴿وَمِنَ الَّذِيْنَ قالوا اِنّا نَصارىٰ أَخَذْنا مِيْثاقَهُمْ فَنَسُوا حَظّاً مِمّا ذُكِّروا بِهِ فَأَغْرَيْنا بَيْنَهُمُ العَدَاوَةَ والبَغْضاءَ اِلىٰ يَوْمِ القِيامَةِ..﴾ المائدة (١٤).

وەك دەبینین خوای چاك و تاك ڕایگەیاندوە لە سۆنگەی لە بیرچوونەوەی بەشێك لەو ئاینەی پێیان ڕاگەیەنرابوو دوژمنایەتی و كینەو غەرەزیان لەنێودا پەیدا بوو، جا لەكاتێكدا ئینسان سەرجەم جۆرەكانی سوننەت ڕەچاو بكات و هەموو شێوە شەرعی و ڕەوایەكان بەكار بهێنێ جارێك ئەمیان و جارێك ئەویان ئەوە هەم سوننەتی پێغەمبەر (ﷺ) لە ڕووی زانیاری و

کردەوە (علماً و عملاً) وە پارێزراوەو، هەم ئەو زەرەرو زیانە مەترسی لێکراوەش کە بەهۆی گرتنی بەشێکی و واز لێهێنانی بەشێکی‌یەوە سەر هەڵدەدات لەبەین چووە.

حەوتەم: وە لەبەرئەوەی خوا فەرمانی بە دادگەری و چاکەکاری کردوە، دادگەریش ئەوەیە کە ئەو شتانەی وەك یەك دەچن یەکسانی‌یان لەنێواندا بکرێ، وە خوا ستەمی لەسەر خۆی قەدەغە کردوە و لەنێو بەندەکانیشی‌دا قەدەغەی کردوە ، جا دیارە کە گەورەترین دادگەری دادگەری‌یە لە کاروباری ئایینی‌دا، چونکە هەرچەندە دادگەری لە کاروباری دنیاشدا وەك تۆڵەی خوێن‌و میراتی ماڵ‌و سامان پێویستە و پشت گوێ خستنی ستەمە، بەڵام دادگەری لە کاروباری ئایین دا مەزنترە کە بریتیە لە دادگەری لەنێوان بەرنامەکانی‌دا و لەنێوان شوێن کەوتووانی‌دا.

مادام بەرنامە دانەر دوو کردەوە یان ئەنجام دەرانی دوو کردەوەی یەکسان کردبن، بێگومان بە چاکتر دانانی یەکێکیان ستەمێکی گەورەیە، هەروەها ئەگەر یەکێکیانی پەسەند تر کردبێ ئەوە یەکسان کردنیان ستەمە، ئینجا بێگومان بەچاکتر دانان یان وەك یەك تەماشا کردنی شتان بەگوێرەی هەواو ئارەزوو و لەسەر بناغەی گومانیش لە ڕەگەزی ئایینی کافرانە، چونکە بنچینەی گومان یان ئارەزوو یان قەناعەت [21] پێ بوون یان لاساکردنەوەی کوێرانە هەڵدەبژێرێ‌و هەر ئەمەشە هۆی پابەندی‌و دەمارگیری کوێرانەیان بەو ڕێچکەو بیردۆزانەوەو زەم کردنیان بۆ غەیری ئەوە کە خۆیان لە سەرینی.

ئینجا مادام پێغەمبەری خوا (ﷺ) هەموو ئەو جۆرانەی بەدروست و ڕەوا دانابێ چ بە قسە چ بە کردەوە، وە زۆربەشی هیچی بەسەر هیچی دا پەسەند نەکرابێ:

---

٢١ دەبێ مەبەست قەناعەت و بڕوامێنانی بێ لێکۆڵینەوەو ساغ کردنەوە بێت.

کەواتە یەکسان کردنیان دادگەری‌یەو بەچاکتر دانانی هەندێکی ستەمە، وە گەلێك جاران چەند دەستەو کۆمەڵێك لەئۆممەت دەکەونە کێشەو مشت‌و مڕەوە دەربارەی چەند جۆرە خوا پەرستی‌یەك کە بەرزی و نزمیان لەنێواندا نیە بەڵکو یەکسانن. یان ئاستەکانیان لە یەکترەوە نزیکن، کەچی یەکێك دەبینی دەپرسێ:

کامیان چاکترە ئەم یان ئەو؟! بەڵام بێگومان ئەوە پرسیارێکی هەڵەیە چونکە مادام ئەسڵی بەرزی‌و چاك‌و چاکترەکەیان ئیسپات نەبووبێ، دیارە یەکێکیان بە باشتر شتێکی بێ‌جێیە!

وە پێویستە لەوحاڵەدا بگوترێت: ئەم دوانە وەك یەکن، یان چاك‌و چاکترن، ئینجا ئەگەر چاك‌و چاکتریش بن ئایا بە موتلەقی یان پێویستی بە ڕوونکردنەوە هەیە بەجۆرێك کە ئەمیان لەکاتێك دا چاکترەو ئەویان لەکاتێکی دیکەدا؟!

ئینجا لەکاتێك دا ئەوجۆرە پرسیارە دەکرێ دەبینی زۆربەی وەڵامەکان هەڵقوڵاوی ئارەزوو و گومانی هەڵەو درۆن، گەورەترین هۆکاری ئەوەش – وەك پێشتریش چەند جار جەختمان لەسەر کردەوە – عادەت گرتن‌و بەردەوام بوونە لەسەر شتێك کە ڕەوانیە دەوامی لەسەر بکرێ).

جا ئێستا مسوڵمانی بەڕێزو خۆشەویست با سەرنج بدەین!

ئایا ئەگەر بێت‌و ئەو چوار ئاگادری‌یە گەورەو ئەو چوار بنچینە گرنگە ڕەچاو بکەین‌و بەگوێرەی ئەو چوار دەستوورە بەرزە ڕەفتار بکەین وەك لە سەرەتای ئەم باسەوە گوتمان،کۆتایی بە هەموو مشت‌ومڕو شەڕە دەندووکە بێ جێیانە ناهێنین کە مایەی سەرئێشەو ناکۆکی‌و کات بە فیڕۆچوونێکی زۆرن؟!

بۆ وەڵامی ئەو پرسیارە هەر ئەوەندە بە پێویست دەزانم کە دەقی ئەو چوار ئاگاداریی‌و بنچینەو دەستوورە گرنگ‌و مەزنە بخەمەوە بەرچاو:

یەکەم: یەکڕیزی و برایەتی و تەبایی یەکێکە لە ئەسڵ و بنچینە هەرە گەورەکانی ئیسلام و هەر قسەو هەڵویستێك ببێتە مایەی مەحکەم بوون و پتەو بوونی ئەگەر فەرزیش نەبێ سوننەتەو، بە پێچەوانەوەش هەر شتێك هۆکاری لاوازی و کەلێن تێکردن بێت ئەگەر حەڕامیش نەبێ ناپەسەند (مکروه)ە.

دووەم: سەرجەم یان زۆربەی ئەو مشت ومڕو تێکگیرانانەی کە لە بواری خواپەرستی یەکان دا ڕوو دەدەن، لە جوغزی سووننەت و سوننەت تر یان ئەوپەڕی سوننەت و ناپەسەند ناچنە دەرێ و ناگەنە نێو بازنەی فەرز و حەڕام، کەواتە کەسانێك لەسەر ئەو جۆرە بابەتانە کێشەو دم بەدمە دەکەن کە وەك پێویست شارەزای ئایین نین و هەر لە ئاستی خەڵکی عەوام دان.

سێیەم: زۆربەی خواپەرستی یەکان بەشێوەو چۆنیەتی جیاجیا دەکرێن و هەمووشیان هەر لە بازنەی سوننەتی پێغەمبەر (ﷺ) دان، جا یان وەك یەك و یەکسانن، یان بۆ حاڵەتە جۆراوجۆرەکانن، دیارە هیچ کەسێکیش مافی نیە کە ڕێبازی پێغەمبەری خوا (ﷺ) لە جوغزی تەسکی تێگەیشتن و بۆچوونەکانی خۆیدا کورت هەڵبێنێ و ئایینی خواو ڕێبازی پێغەمبەرەکەی لەخەڵکی تەسك و گچکە بکاتەوە.

چوارەم: مادام ئەو خواپەرستی یانەی کە لە بازنەی سوننەت دا بەشێوەی جۆراوجۆر ئەنجام دەدەرێن هەموویان دروست و ڕەوابن، جا چ لەخێرو پاداشتدا یەکسان بن چ جیاواز بن و بەرزی و نزمی (تفاضل)یان لەنێواندا هەبێ، وە چ بابای خواپەرست (عابد) سەرپشك بێ لە هەڵبژاردنی جۆرێکیانداو چ جیاوازی یەکیان بۆ حاڵەتە جیاجیایەکان بێ، مادام وابێ سوننەت و پەسەند وایە کە هەرجارە بەجۆرێکیان ڕەفتار بکرێ و لەسەر جۆرێکیان دەوام نەکرێ و لە یەك کاتدا دوو جۆر یان زیاتریان کۆنەکاتەوە.

ئیدی بەهیوای ئەوە کە هەمووومان وەك پێویست لەم ئاگاداری و بنچینە گەورەو گرنگانە حاڵی بین و، بەشێوەیەکی ڕاست و دروستیش ڕەفتاریان پێ بکەین، کە ئەگەر وابین و وابکەین بێگومان زۆرچاك دەتوانین لەسایەی هەڵس و کەوت و ڕەفتاری شەرعی‌یانەو ژیرانە لەگەڵ ئەوجۆرە مەسەلانەدا کۆتایی بە گەلێك شەڕەقسەو مشت‌ومڕو تێك گیرانی بێ‌جێ و زیانبەخش بێنین، کە کات و ڕەنجێکی زۆرمان بێ هوودە بەفیڕۆ دەدەن و، لە گەلێك ئەرکی گەورەو گرنگ بێ ئاگامان دەکەن و، لە چارەسەرکردنی زۆر کێشەو گیروگرفتی پێویست کە پەکمان لەسەر چارەسەریان کەوتوە، لامان دەدەن و دوامان دەخەن و پەکمان دەخەن و، سەربارەش بیانوو و پاساوی ناهەق دەخەنە بەردەستی دڵنەخۆش و ناحەزان کە توانج و پلار لە ئیسلام بگرن و خۆیان دورە پەرێز بگرن، وە لایەنێك کە لە ڕاستی‌دا نوختەی هێزو بڕستی ئیسلامە – کە مەودا دانە بەهەبوونی جیاوازی بیروڕا لە ووردە بابەتەکاندا – بەهۆی خراپ تێگەیشتن و ڕەفتاری ناشی‌یانەوە وا پێشان دەدرێ کە عەورەت و عەیب و عارو ناتەواوی‌یەو بەو شێوەیە ئەو جۆرە کەسانە دەبنە موحامی‌یەکی دۆڕاوی کێشەیەکی هەق و ڕەوا.

نێوەرۆك

ameer.maktab@yahoo.com
 /AliBapir /AliBapir /MediaAmeerOffice
www.alibapir.net

ژمارەی سپاردنی (٢١٥) ی ساڵی ١٩٩٩ی
وەزارەتی رۆشنبیری دراوەتێ....

لەم نامیلکەیەدا

چوار ئاگاداریی و بنچینەی گەورەو گرنگ خراونەڕوو بۆ ڕوونکردنەوەی چۆنیەتی هەڵس وکەوت کردنی مسوڵمانان لەگەڵ ئەو وردە بابەتە فیقهی یانەدا کە خوای پەروەردگار و پێغەمبەری سەروەر ﷺ لەڕووی حیکمەتەوە وایان هەڵخستوون کە ڕا جیا جیایی (إختلاف) هەڵبگرن، بۆئەوەی بگونجێ خواپەرستی یەکان بەچەند جۆرێك ئەنجام بدرێن و، لەحاڵەتە جیاجیاو بارودۆخە جۆراوجۆرەکانی ژیان و گوزەرانی تاك و کۆمەڵدا ئاسان بکرێن...

لە بڵاوکراوەکانی کتێبخانەی مەریوان
سلێمانی - شەقامی کاك ئەحمەدی شێخ